

EEN DORP VOL CAFEETJES
DEEL 5
PAGINA 3

HERINNERINGEN UIT DE
KRUISRAKETTENPERIODE
- DRIE VERHALEN

PAGINA 22

HONDERD JAAR OSSESCHRUDERS
PAGINA 38

“ALLOCHTONENVERHAAL” UIT PUTTE
PAGINA 49

VAN SCHRAALHANS TOT VETZUCHT
PAGINA 51

BEDEVAART NAAR GAVERLAND
PAGINA 54

VOORWOORD

De vijfde aflevering van ‘een dorp vol cafeetjes’ neemt de lezer mee naar Calfven. Niet zómaar Calfven, nee *heerlijkheid* Calfven. Hiervoor schorten we de cafeetjes een beetje op, zodat we eerst een beter beeld krijgen van dit gedeelte van Ossendrecht. Slechts twee cafeetjes zullen er hier besproken worden en een volgende keer gaan we dan weer vol gas verder met de drankgelegenheden.

Ook in deze Tijding weer drie verhalen over de kruisrakettenkwestie. Het eerste daarvan geeft in de inleiding een overzicht van de voorgeschiedenis, waarna oud-wethouder S. Lenselink de voor hem en zijn gezin zo diepingrijpende periode beschrijft.

In het tweede verhaal worden vanuit een andere optiek de gebeurtenissen beschreven en in het derde artikel wat de gevolgen waren voor de zweefvliegers in Woensdrecht.

Na de meer recente historie duiken we in een verder verleden. R. Jacobs belicht de familie Ossenschruders die ooit in de Dorpsstraat te Woensdrecht woonde en waarvan één familielid iets zeer opmerkelijks met zijn knechten beleefde.

Het “inburgeringsverhaal” komt nu vanuit Putte.

Onze vaste columnist laat zich in zijn artikel weer eens goed beïnvloeden door het gemopper van zijn oude buurman.

Onlangs heeft de familie Verbraak het vaandel van de processie naar Gaverland aan onze heemkundekring geschonken. Het verhaal van een wonderlijke gebeurtenis met een *koppig* Lievevrouwenbeeldje vertelt hoe de processie daarheen ontstond.

De redactie

Aanvulling:

In de Tijding 2005-2 stond een artikel over de gang van zaken bij de contactgroep oude talen, gezegden en spreuken. Er stond ook een foto bij van een aantal leden die op die avond aanwezig waren. Wij zijn met de dialectwoorden al vele jaren bezig en we hebben in de groep meer deelnemers dan vermeld op de foto. Voor de goede orde geef ik hier de namen van de mensen die pakweg de laatste drie jaar hieraan hebben meegewerkt: Leo Timmermans, Adrie de Beukelaar, Cor Engelaar, L. Engelaar-van Loon, Frans van de Sande, Marie Janssens, Toon de Weert, Ad Dekkers, Rien Huyps, Felix Verbeek, Jan Luysterburg en Willy Groffen. Oudoe, Willy Groffen.

Correcties Tijding 2006-1:

p. 17 is de naam J.W.A. van Gastel weggevalen in de foto. / p. 24 Sjef van Gemert i.p.v. Oemert

Inhoud:

– Voorwoord, <i>redactie</i>	p. 02
– Een dorp vol cafeetjes, deel 5, <i>J. van den Bussche</i>	p. 03
– Affiche Prinses Paulientje,	p. 21
– Mijn herinneringen aan de kruisrakettenkwestie Woensdrecht, <i>S.E. Lenselink</i>	p. 22
– Dat hoort bij het VAK, <i>L. Blok</i>	p. 33
– Kruisraketten, problemen voor de zweefvliegers op Woensdrecht, aangeleverd door <i>W. Adriaansen</i>	p. 35
– Een eeuw familie Osseschruders in Woensdrecht, <i>R. Jacobs</i>	p. 38
– “Allochtoon”in Putte, <i>mevr. C. van Trijen-Koenraad</i>	p. 49
– Van vroeger en nu: Van schraalhans tot vetzucht, <i>Corné Brugman</i>	p. 51
– De bedevaart van Hoogerheide en omgeving naar Gaverland, <i>A. van Velthoven</i>	p. 54
– Inlichtingen en adressen, <i>redactie</i>	p. 56

EEN DORP VOL CAFEETJES (deel 5)

door J. van den Bussche

EEN HEERLIJKHEID, IN EEN HEERLIJKHEID

In de zuidwesthoek van het tegenwoordige Noord-Brabant ontstonden in vroegere tijden de heerlijkheden, die als een leengebied, door de hertog van Brabant en later door de heer van Bergen op Zoom werden uitgegeven. De oudste daarvan was o. a. Ossendrecht, die in 1187 voor het eerst werd vernoemd. Een belangrijke persoon verwierf dit bezit ter bevordering van welvaart, maar vooral van recht, veiligheid en tolheffing hier bij de rivier de Schelde. Nadat rond 1250 ook de heerlijkheid Wunsdrecht werd vernoemd en de *heer*

Schelde verder landinwaarts varen via een kreek en de waterstroom [of Calle] tot aan de duinrand. Op deze manier ontstond sluikhandel en ook een vluchtroute. Om dit te voorkomen is misschien de aparte *heerlijkheid Calleeven* op dit stukje Ossendrecht als leengebied in gebruik genomen. Deze veronderstelling, of de juiste toedracht, zijn niet terug te vinden. De uitgaven van de aparte grondoppervlakte van 26 bunder en 59 voet staat wel gedateerd vanaf het jaar 1350, maar werd pas in het begin van de 15de eeuw vernoemd als be-

Hoeve Calfven

van Cruijningen de westkant van deze stroom bewaakte, dacht men de bovengenoemde regels aan de waterlijn wel voldoende onder controle te hebben. Maar niets is slimmer dan de mens, zegt het spreekwoord, en regels zijn er om ze te ontduiken. Geen tol- of liggeld, dat sprak wel aan. Bij vloed kon men vanaf de

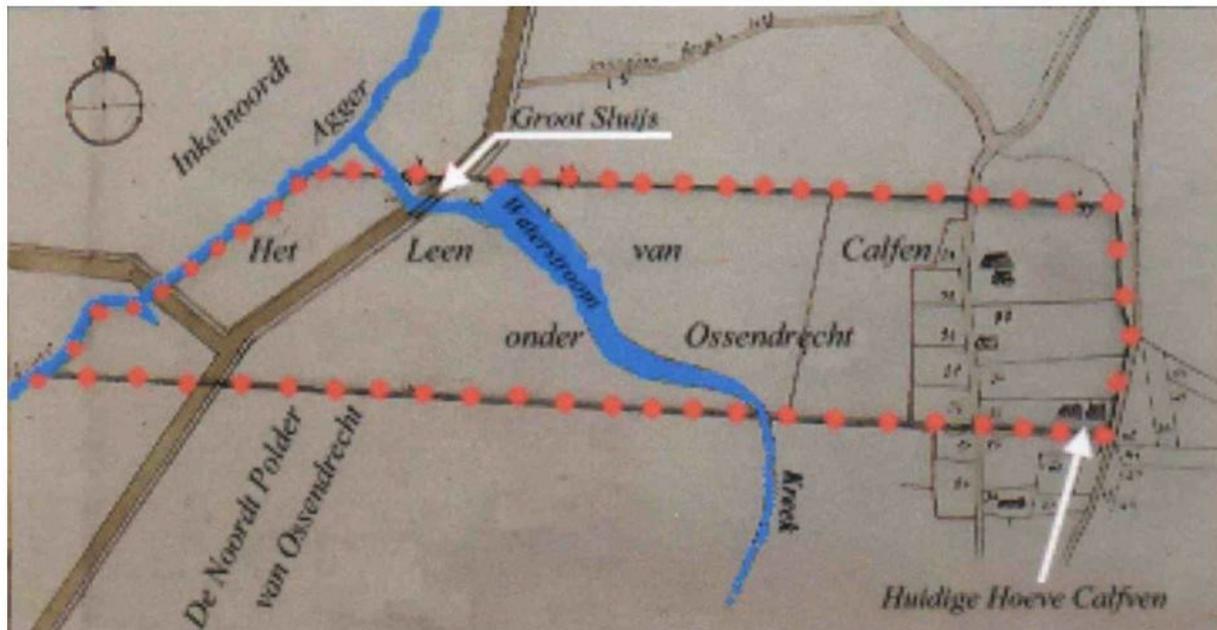
woond gebied. Gevormd in een smalle strook gelegen tussen een waterloop en een stukje polderweg, met oostwaarts als grens de later zogenoemde Schapendreef, en westelijk de Agger. In de loop der jaren kwamen er meer mensen naar het gebied en bouwde men te Calfven elf woningen, waardoor het aantal bewoners toenam tot

ongeveer zestig personen. Door verwachte toeloop werd rond 1497 de kerk van Ossendrecht vergroot en vormde zich vanaf het gebied Calfven een z.g. schobberweg, aangeduid als kerkepadje, naar het godshuis toe. De nieuwe inwijding ging gepaard met een feest en een kermis. Die laatste zou verder ieder jaar worden her-

kalveren eromheen. Maar niet aangegeven werd de plaats van het ven en van wie die kalveren dan wel waren.....!

Door de eeuwen heen noemden de bewoners hun gebied Calfefen.

Huidige Ossendrechtse weg

haald, want kort daarop zien we in mei vermeld dat het wederom Ossendrechtse kermis is.

Een leen werd dus uitgegeven om bovengenoemde redenen van geborgenheid en veiligheid.

De oude naam Calfefen moet duiden op een gebied dat gelegen was aan een Calle of waterstroom [reeds genoemd] die door

Ten noorden van de genoemde heerlijkheid stroomt nog steeds de z.g. Calfeense (Calfvense) Bosloop, ten zuiden werd op de scheidingslijn de Calfeense (Calfvense) weg aangelegd tot de Groentjeskreek en later doorgetrokken naar de dijk. Jammer dat de oude naam van dit gebied moest wijken voor Calfven. Vonden de adellijke bewoners de naam Calfven beter passen, of is het algemeen taalgebruik toen aangepast?

In de periode van 1583 tot 1593 waren alle streekbewoners de oorlogsellende ontvlucht en lagen dorpen er verlaten bij. Vanaf 1593 keerden mensen terug naar Woensdrecht dat in 1599 "129 levende sielen" telde. Ossendrecht had er 96 en in Hoogerheide woonden "tsamen 31 oude en jonghe menschen". (citaat uit: Ach lieve tijd, nr 6) Hierbij waren ook nieuwkomers die niet eerder in de streek woonden. Aannemelijk is dat met hun komst het taalgebruik veranderde en dat weinigen nog spraken van Calfefen. De Haagse adel was de baas en dit kan invloed gehad hebben op de officiële benaming.

het veen voerde; vroeger ook geschreven als *feen*. Beide letters f en v zijn later gebruikt en zo veranderde Calfefen in Calfven. Een simpele naamsverklaring werd daaraan verbonden, zijnde een ven met

Er werden in deze heerlijkheid ook boerderijen gebouwd, zoals b.v. De Grote Hoeve, De Kleine Hoeve en zo meer.

Hoeve of hofstede Calfven, als middelpunt en bezit van de heer, was zeker herkenbaar na 1771 toen een nieuw herenhuis gebouwd werd met schuren en stallen, statig omlijst door boomaanplanting in de vorm van een sterrenbos, zodat de eigenaar in stijl kon wandelen en paraderen met andere Brabantse edelen.

De heren van Calfven vergaarden meer landbouwgronden rondom hun kleine heerlijkheid, waardoor het begrip van grootte andere vormen aannam. De aparte rechten in hun leen golden van 1350 tot 1773. Door de Franse overheersing [1793-1814] kwam alles in handen van de domeinen. De oude grenzen van Calfven waren dus al vervaagd en voor de hofstede kwam later

ook de overgang van leenheer naar particulier bezit van boeren. Bij de komst van het kadaster na 1811 werd een heel gebied ten noorden van de Heilooop ingedeeld onder de sectie B en vernoemd als gehucht Calfven. Dan daarbij inbegrepen de berghoeve en het noordelijk gedeelte tot de grens Hoogerheide. Onder de sectie A behoorde ook een stuk noordpolder bij Calfven. De bewoners hadden zelf de tweedeling ter hand genomen en splitsten hun gebied op in boven en beneden Calfven, waarvan de eerste zich meer hadden gericht op Hoogerheide en de andere hun draai vonden in Ossendrecht. Alvorens we de historische speurtocht van de cafés te Calfven starten eerst een terugblik op het gebied en zijn bewoners, die ons vanzelf doen belanden aan de tap of koffietafel.

Hoeve Calfven

De heren van Calfven

Het bestuur van de heerlijkheid van Calfven was als volgt:

- 1462 Pieter Brooloos. Hij was door de Markies van Bergen op Zoom, Jan van Glymes, in dat jaar tot ridder geslagen. Zijn voorganger was waarschijnlijk Adriaan Jan Mulaerts.
- 1480 Jacob Pot
- 1481 Meester Gillis de Schermere

- 1517 Cornelis van Stapele
- 1543 De Schermere-Van Ranst. Hij was tevens burgemeester van Antwerpen
- 1557 Jacobus van der Beque [Beke], secretaris van de Markies van Bergen op Zoom. In april 1557 werd aan hem octrooi verleend. Zijn opvolger was Gulliamme van der Beke. Vervolgens zoon Robberecht als derde Van der Beke
- 1623 Joachim Steydlin [ook wel genoemd Heidelin]
Hij bezat ook gronden op de Punt bij de Aanwas [gebied Karremans hoeve]. Hij overleed in 1630 en werd begraven in de Onze Lieve Vrouwe-kerk van Antwerpen.
- 1630 Hendrik Pelgrom, die op 3 januari 1577 door keizer Rudolf in de adelstand was verheven. Zijn kleindochter Catharina huwde met Simon van Heuvel.
Van Heuvel overlijdt op 26 augustus 1638.
- 1643 Machiel van Eijck uit Antwerpen en zijn vrouw Jozine van Buuren
- 1663 Egidius Du Bois
- 1686 Dochter Maria Susanna Du Bois is gehuwd met Louis van Heuvel. Overname 18 november. Ridder en aalmoezenier Louis van Heuvel-Du Bois werd in 1727 begraven in de Lievevrouwenkerk te Antwerpen
- 1727 Zoon Johannes van Heuvel neemt het over. Sterft in 1737 en wordt bijgelegd in het familiegraf te Antwerpen.
- 1737 Dan neemt Anna Maria van Heuvel het op 22 augustus over. Zij is de zus van Johannes en dus de dochter van Louis van Heuvel en Maria Susanna Du Bois
De familie van Heuvel, bij gebrek aan opvolging, sterft hierna uit.

Op 16 december 1762 kwam de heerlijkheid op naam van Johannes Babiesta August Joseph de Fraula. Zijn vader was van Italiaanse afkomst en legerofficier. In 1770 koopt Johannes gronden bij van Pieter van As ten hoge en ten lage.

Tussen 1770-1771 werd een nieuwe, nog steeds dienstdoende hofstede, gebouwd op de holle weg, ondanks veel protest van medegebruikers van dit hoevepad. Onder druk van olopemde protesten brengt hij, ter verzoening, aan de noordzijde van de nieuwe hofstede een verbindend karrenspoor tot stand, wat door hem ten eeuwigden dage zal worden onderhouden.

Johannes de Fraula had een keukenmeid of huishoudster in dienst, genaamd Anna Catharina Convens. Hij werd verliefd en wilde met haar trouwen. Men noemde hem een halve dwaas, een verkwister en zwakhoofdige man die onder haar invloed was geraakt, kortom een *de la faille* (een zwakkeling). Dit kon niet doorgaan.

De adellijke stand van Brabant te Brussel benoemde François Bernard Beltens tot curator. De Raad van Brabant had noch in

Ossendrecht noch te Hoogerheide iets te commanderen: men moest zich melden in Den Haag. Ook zij waren niet bevoegd en speelden het door naar de schepenbank van de beide heerlijkheden alhier, waar echter de dame Convens goed stond aangeschreven en men haar dus niet durfde af te wijzen. De huishoudster voerde intussen de druk bij haar aanstaande man op om zijn voornemen, haar te verheffen in deze adellijke kring, eindelijk eens waar te maken. De familie de Fraula probeerde haar af te wijzen op grond van geestelijke zwakheid. Hoe het ook verder verliep: dit huwelijk ging niet door. Hij trouwde op 5 juli 1773 te Brussel met de 22-jarige Johanna Josepha de Neufforge en verliet Calfven.

De acte van opvolging van 30 oktober 1773, getekend door Johannes de Fraula, vermeldt dat deze 10 percelen leenland had verkocht aan de markies, waardoor de rechten van het leen van Calfven rechtstreeks onder het Markiezaat zijn gekomen. Dit betekent het einde van de zelfstandige heerlijkheid.

Vervolg

Hoeve Calfven, toen in handen van de markies tot ± 1795, werd daarna overgenomen door de Bataafse republiek. Ook Ossendrecht als heerlijkheid hield op te bestaan. Op 16 april 1803 vond de publieke verkoop van hoeve Calfven plaats in de herberg Klein Antwerpen bij Cornelis Moors te Hoogerheide, waar Jacobus Melsen de nieuwe eigenaar werd.

Al spoedig werd de hoeve doorverkocht aan jonkheer Frans Joseph Ullens, heer van ter Strijpen, die nu ook heer van Calfven genoemd wilde worden. Hij was gehuwd met Maria Theresia Clara Cornelissen van

Schoten. Zijn vader was in 1693 in de adelstand verheven. Zelf overleed hij op 22 januari 1813.

Zijn vijfde zoon, jonkheer Cornelis Florentius Ullens, die op 23 augustus 1828 trouwde met Stefania Maria Theretia de Knuijf, volgde hem op.

De derde opvolger Ullens, was jonkheer Maurits Pieter Maria Norbertus.

Deze bleef kinderloos en liet het eigendom na aan zijn weduwe Louisa Hubertina Hyacinta Beeckman; dit waarschijnlijk tot 1875.

Einde tijdperk van de adellijke eigenaren

Geert Brouwers uit Halsteren van hoeve Het Lindeke was in 1855 gehuwd met Ida Jacobs. Zij kochten later hoeve Calfven, na een periode van pachten. Hij was rentmeester en boer en bezat ook de barakken met de eest, waar de gebroeders de Beukeelaar de productie van hun cichoreikoffie begonnen. Vooruitstrevend voor die tijd werd een rosmolen en een stoomlocomotief (verplaatsbare stoommachine)

aangeschaft bij Geertje Brouwers. Petrus Ludovicus Jansen van de hoeve boven op Calfven, was bij hem in dienst en huwde in 1878 hun dochter Louisa Brouwers. Dit huwelijk is met een kindertal van acht, dat zich een voor een meldde, zeker vruchtbaar te noemen en er kwam zelfs nog

een negende, een latere priesterzoon, die het levenslicht aanschouwde op de hoeve van afkomst, waar inmiddels vader en moeder waren teruggekeerd.

De zonen boerden verder totdat in 1904 een van hen, Constan Jansen met zijn vrouw Johanna Cornelia Anna van den Eijnden de nieuwe bewoners werden van hoeve Calfven.

Zittend in het midden Ida Jacobs en Geert Brouwers. Rechts daarvan Petrus Ludovicus Jansen met staand achter hem zijn vrouw Louisa Brouwers.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog, 1914-1918, vonden Belgische vluchtelingen een gastvrij onderdak bij de familie Jansen. Zo ook de burgemeester van Antwerpen. Na de oorlogsprikelen toen ieder weer huiswaarts was gekeerd, moest het boerenleven weer zijn beloop hebben ondanks de crisisperiode die toen volgde.

In de vakantiemaanden van de jaren dertig was het druk op hoeve Calfven. Uniek in die dagen dat padvinders er konden bivakkeren was wel, dat de boerderij op Calfven aangesloten was op de waterleiding die naar Zeeland voerde.

Na meer dan veertig jaar, waaronder ook de periode van de Tweede Wereldoorlog, was de tijd aangebroken dat zoon Ludovicus Jansen en zijn vrouw Elisabeth van Loon hun intrek namen op de boerderij. *“We woonden er met meer gezinnen, in de opbouwtijd na en tijdens de oorlog”*, vertelde Louis. Het werd in hun periode als boer en boerin, ook een ombouwtijd in landbouw

en veeteelt met grote veranderingen door mechanisatie, die paarden- en arbeidskrachten meer en meer zouden vervangen.

Nadat vader en moeder hun beste krachten hadden gegeven aan gezin en bedrijf, wer-

Belgische vluchtelingen vinden tijdens de Eerste Wereldoorlog gastvrij onderdak bij de familie Jansen

den zoon Floran Jansen en zijn vrouw Nel den Hollander de bewoners van deze monumentale hoeve Calfven. [We komen er nog op terug.]

DE BERGHOEVE

Aangenomen mag worden dat vóór 1400 op de heuvelrug aan de weg Aanwas-Hoogerheide een huis en/of hoeve stond toebehorend aan de heer van Ossendrecht. Deze woonst was ook

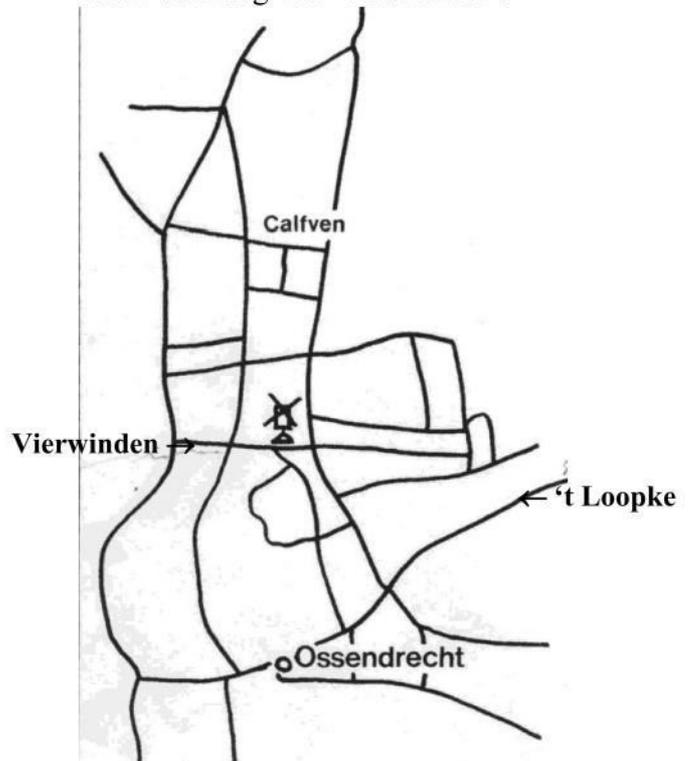

met een voetpad verbonden in zuidoostelijke richting naar het Veerhuis, niet zover van de kerk vandaan, waar nu de Vijverhoeve is gelegen. Noordelijk in het landschap lag het leen en de hoeve van Calfven. Er moet een noodzaak of winstgevend gedachte bij de heer van Ossendrecht zijn geweest, die hem in 1409 deed besluiten een standaard graanmolen te laten bouwen, centraal en hoog gelegen op

de geestgrond nabij het Ganzenvan. Daaromheen ontstonden in die tijd de passende toponiemen zoals het Molenpad, de Molenwei, de Molenberg en het molenstukje waarop een huis stond met gelagkamertje. De stoffige nijverheid van de molenaar kon daar worden weggespoeld.

Dit alles lag op een hoger gelegen gedeelte van het dorp Ossendrecht, dat bij de beruchte Allerheiligenvloed van 1 en 2 november 1570 overleefde. De rest van het oude dorp, nabij de Aanwas en het verdere polderland, moest als verloren worden beschouwd. Ook Jan de Molenaar kende daardoor zijn klantenverlies. Een totale ramp voor deze molen werd april 1583, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, toen de soldaten er de brand in staken. Het Twaalfjarig Bestand gaf weer hoop en men raapte de moed bijeen om in 1617 de molen op te bouwen. Deze is er echter nooit gekomen, meldden sommige berichten. Anderen beweren dat hij door de troepen van Spinola door brand weer is verwoest in 1621. Antonij Adriaanse werd in 1619 nog vernoemd als oud-molenaar!?

Misschien mogen we wel aannemen dat na dit woelige tijdperk van strijd en reformatie een grenssteen werd geplaatst, die de naam verkreeg van "Geuzenkei".

Locatie van de verdwenen molen bij Calfven .

Voorbeelden van de oudste standerdmolens rond 1409 zoals mogelijk die op Calfven

In den beginne

De vroegste bewoning in de zuidwesthoek staat vermeld rond het jaar 1000, wanneer Vlaamse vissers zich vestigen nabij de rivier de Schelde, daar waar deze uitmondt in de Honte. Dit lag ergens tussen Zandvliet en het Ossendrecht van nu, (zie kaart) en stond vernoemd als woongebied Honte

Mude. De kerkgeschiedenis vermeldt dat punt als de plaats waar drie bisdommen bij elkaar kwamen, n.l. Luik—Kamerrijk—Utrecht. In 1134 verdween deze nederzetting bij een van de eerste watersnoodrampen in deze contreien. Misschien zijn de steenrestanten, die men in dat gebied later vond, van de vroegere bewoning? De mensen vluchtten richting de duinen, sloten zich aaneen, en werden de pioniers van de ruim vijftig jaar later zogenoemde heerlijkheid Ussendrecht/Ossendrecht.

Naamsverklaring

De *ussen* zou de zandheuvels betekenen en die lagen bij de *drecht*, wat een waterlijn of oversteekplaats aanduidt.

De U veranderde bij meerdere woorden later in een O. Zie b.v. Wunsdrecht – Woensdrecht, Mude – Monde, Hunte – Honte.

Alardus van Ossendrecht stond in de oudste akte in 1187 als getuige vermeld, als heer van dit gebied, strategisch gelegen aan het water met zijn visvangst en scheepvaartverkeer, met op de achtergrond een ongerept duinentafereel.

Beknopt overzicht van de heren van Half-Ossendrecht, die ook de berghoeve in bezit hadden:

Na Alardus kwam Arnoldus. De volgende leenheer was Nicolaas van Cats.

Bij boedelscheiding viel Ossendrecht in twee delen uiteen.

In 1309 was de ene helft van Jan van der Maelstede. Een andere Jan van der Maelstede had in 1400 nog steeds deze helft en werd opgevolgd in 1409 door Machtel van der Maelstede, die gehuwd was met Jan Beijerszoon.

Dan verder zoon Cornelis en diens zoon Jan. In volgorde weer Cornelis Jan Beijerszoon van Voxdale.

De heer van Bergen op Zoom neemt deze helft van Ossendrecht van hem over in 1504.

Karel V verheft stad en land van Bergen op Zoom in 1533 tot markiezaat.

In 1573 werd de halve heerlijkheid Ossendrecht verkocht aan de Antwerpse wijnkoopman Thomas Betten. De koopakte vermeldt: *omvat het domein van Heerlijke rechten, en een stenen huis, boomgaard en hoeve.*[De Berg]

Er volgde in het jaar 1582 een melding van rampspoed, ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog, toen Ossendrecht in brand stond.

De gereformeerde Thomas Betten was nog steeds heer van Half-Ossendrecht, en vroeg de mensen terug te keren, met de belofte dat hen niets meer zou overkomen.

Jan Janssen werd door hem voorgedragen als nieuwe schout, stadhouder en klerk, gezeteld op de berghoeve, die door de invloed van Thomas Betten misschien gedeeltelijk aan de vernielzucht was ontsnapt.

Tien jaar onbewoond, platgebrand en verwoest, was Ossendrecht als heerlijkheid een grote grijs. Thomas Betten deed toch de geste Ossendrecht als leen en huwelijksgevenk in 1596 aan te bieden aan zijn dochter Maria en schoonzoon Walraven Hack, in de overtuiging dat dit alles in

Het middendeel van de kerk, met zijn rieten dak, ging hierdoor verloren, evenzo de vele houten gebouwen. Dat blijkt uit aantekeningen van de dorpspastoor Henricus Welleman. Iedereen sloeg op de vlucht, en de gehele bevolking van de dorpen ten zuiden van Bergen op Zoom moest zo'n tiental jaren ergens anders verblijven.

volle glorie zou herrijzen. Op 18 mei 1599 werd de balans opgemaakt en ondanks alles woonden er in totaal weer zesennegentig mensen. Zij leefden verspreid en zochten voor toen de beste plaatsen op. Zo ontstond er in de volgende jaren een dorp met enkele lintbebouwingen en gehuchten, terwijl de polders nog steeds drijvende waren.

Drie generaties Van Aerssen

Johan Baptist van Aerssen, Heer van Franage
Ridder in den Orde van Oranien, natus 9 Martii 1694, obiit 23 Dec. 1766

Maria Mack
nata 1697, obiit 21 Sept. 1688

Cornelis van Aerssen, Heer van Hoogerheyden
Oorlogsgeneraal van Holland, Zeeland en West-Indië, natus Dec. 1646, obiit 8 Sept. 1728

Maria Duw
nata 8 Martii 1657, obiit 15 Nov. 1738

Albrecht Nicolaas van Aerssen, Beyeren, Heer van Voslust
natus 13 Aug. 1727, obiit 10 Dec. 1807

Josina Machtelt Anna Bentinck
nata 14 Juni 1751, obiit 18 Martii 1790

Het tijdperk van de heren Van Aerssen met herberg "De Ruststede"

De opvolger van Walraven Hack was zoon Pieter Hack, daarna ging het bezit over op een kleindochter: Maria Hack. Zij huwt met Johan Baptist van Aerssen, wiens vader, Jacques van Aerssen, door naasting en koop in 1660 de heerlijkheden wist te verkrijgen die hij bestemde als erfgoed voor zijn kinderen.

Als eerste dan Johan Baptist (1614-1656), heer van Hoogerheide en Half-Ossendrecht.

Een gereformeerd man en erg gekant tegen de roomse Wilhelmiëten van Huijbergen. Zowel over geloof, bezit en gebruik ontstonden vele conflicten. Zijn zoon Cornelis (1646-1723), gehuwd met Maria Pauw, wist in 1693 de rechten te verwerven van de berghoeve. Hij was een man met meer kennis en ondernemingsgeest, die vaak de spot dreef met zijn vaders slordigheid. Hij verfraaide de berghoeve al voor 1700 met een torengedebouw als woonhuis met bedstede, ontvangkamer, bottelarij en herberg, en gaf het de naam "**Ruststede**". Men creëerde een prachtig uitzicht op de Schelde met een extra toegang vanuit de Heerenweg, via een korte klim tot aan dit torengedebouw. Zie afbeelding bovenaan pagina 14.

Wie waren eigenlijk deze Cornelis van Aerssen en zijn vrouw Maria Pauw? Hij was vrijheer van Hoogerheide en Half-

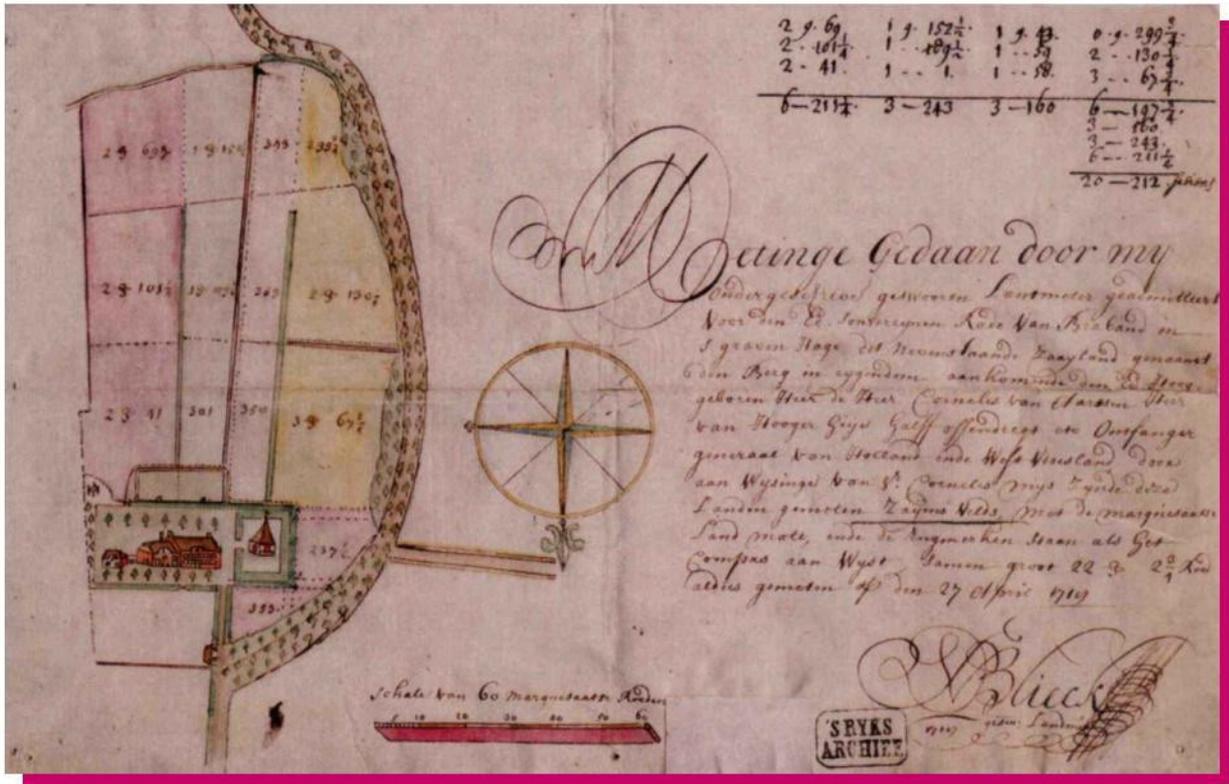
Ossendrecht, tevens heer van Meteren, Triangel en Voshol, ontvanger-generaal van Holland, Zeeland en West-Friesland. Zij waren in 1719 de bouwers van de nieuwe berghoeve en zij noemden het toen "Scheldevrij". Een sprookje zou eindigen met: zij hadden veel bereikt en leefden nog lang en gelukkig, en inderdaad: meer dan vijftig jaar samen in de echt verbonden, moet toch de kroon op hun werk zijn geweest. Ten noorden van de berghoeve werd later een

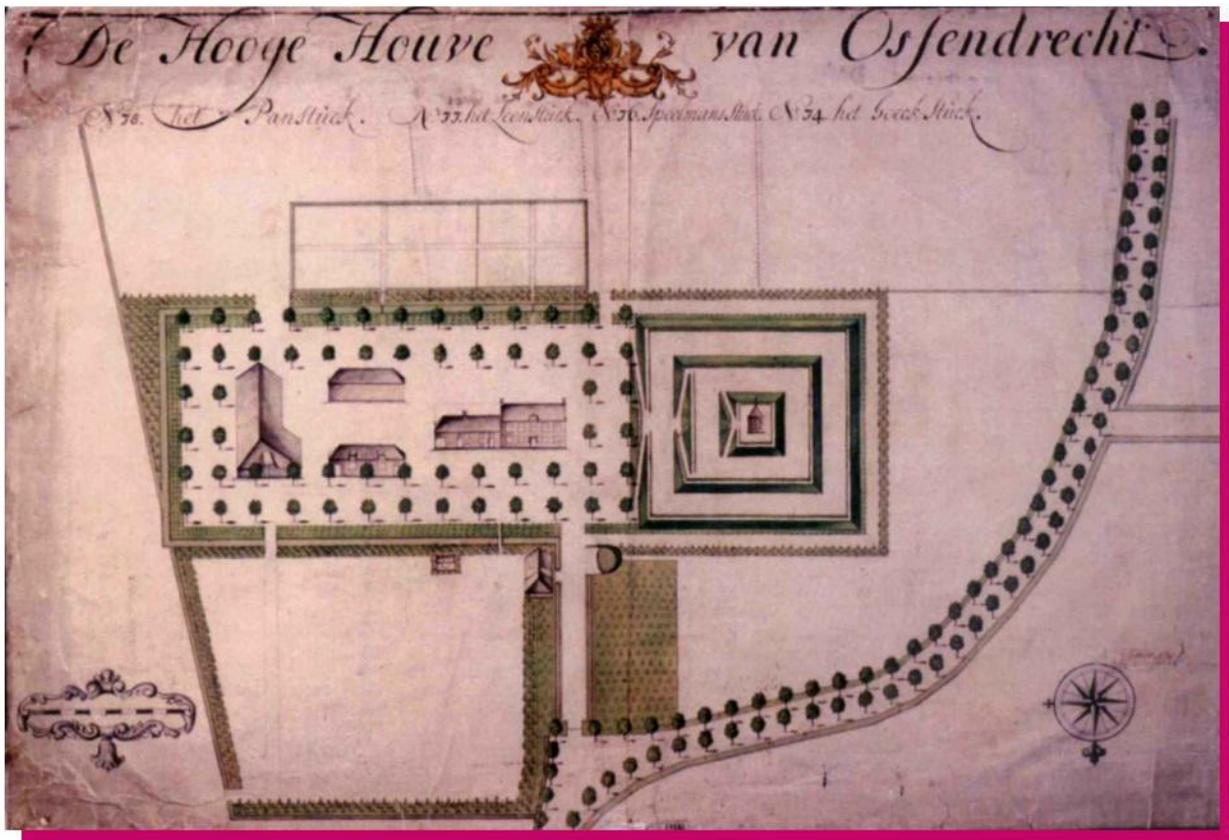
Boerenherberg geschilderd door Adriaan van Ostade in 1661

sterrenbos aangelegd met wandelpaden. Een prachtig buitenverblijf op de rand van hoog en laag. Zie afb. onderaan pagina 14.

Hun zoon was Cornelis van Aerssen (1699-1762) ook heer van Hoogerheide enz. Daarnaast was hij gedeputeerde van de rekenkamer en gehuwd met Anna Albertina van Beijere Schage. Hij werd opgevolgd door hun zoon Albrecht Nicolaas van Aerssen, luitenant-generaalcommandeur van Deventer, gehuwd met Agneta Sylvius, weduwe van Benjamin de Pauw.

De berghoeve "Scheldevrij" vóór en na 1719

Zij overleed in 1760 en een jaar later hertrouwde hij met Josina Mechteld Anna, barones Bentinck.

Zij verkochten in 1761 de heerlijkheden Hoogerheide en Half-Ossendrecht aan de markies van Bergen op Zoom.

Nieuwe heren nieuwe wetten

Toen het Franse leger gedurende 1793 - 1813 Nederland bezette, kwam er een einde aan het bewind van de markies en gingen de bezittingen over naar de domeinen. Zij verkochten snel door aan particulieren, om zo geld in te zamelen om hiermee de Franse oorlogsvoering te kunnen bekostigen.

Daarom gaan rond 1800 de domeinen koopdagen organiseren van boerderijen en gronden. Zo kwam ook de berghoeve snel aan bod. Adel en kapitalisten uit het Antwerpse komen in actie.

De berghoeve werd aangekocht door baron Jacobus Michiel de Knuyf en echtgenote Maria Lecendele. Beiden stamden af van grootgrondbezitters en handelaren en kochten meerdere hoeven met landerijen.

In 1841 was er erfenis en deling in deze familie; de nieuwe eigenaar van de berghoeve werd dan baron Joannes Josephus Reneris Osy. Hij was getrouwd met de dochter van bovengenoemde De Knuyf. Zij stond vermeld als Maria Joanna, de baronesse Osy.

Een gesticht te Ossendrecht

1847. J.M.J.F. De Succursalen van de Congregatie van Oudenbosch zal een gesticht, genaamd "St. Elisabeth", onderbrengen in een gedeelte van het hoofdgebouw op de berghoeve en leerkrachten ter beschikking stellen voor onderwijs aan meisjes van Ossendrecht. Dit werd aange-

boden en financieel ondersteund door de Hoogedelgeboren Vrouwe Maria Joanna de Baronesse Osy, geboren De Knuyf. Op 22 mei 1847 gaf Mgr. J van Hooydonk, de latere bisschop van Breda, toestemming om dit onderricht daar op de berghoeve onder te brengen.

Het St. Elisabeth-gesticht als eerste stap naar uitbreiding in West-Brabant

Drie zuster uit Oudenbosch, die hier kwamen als Penitenten-Recollectinen, waren Aloysia Vreugde als Sr. Supérieur, Sr. Cecilia van der Veeken en Sr. Clara Dekkers. Zij wijdden zich aan godsdienstig en profaan onderricht en vrouwelijke handwerken.

Er was toen geen leerplicht en in de zomermaanden, wanneer veldarbeid plaatsvond, bleven er heel wat bankjes leeg. De rest van het jaar werd er vaak nog een zuster aan toegevoegd. Ook was er een zondagschool voor jongere en volwassen

meisjes, met catechismusles en het allernoodzakelijkste om te kunnen lezen en schrijven. Zelfs getrouwde vrouwen kwamen wekelijks bij de zusters voor enig onderwijs en kregen daarbij, als men dat wilde, een stuiver uit een fonds der edele stichters. Een of meerderen van hen brachten eens per jaar een bezoek, deelden boeken uit en kleren. Beneden in het gebouw was het dagverblijf en gaf men onderricht. De slaapkamers van de zusters waren boven, evenals de kapel.

Zuster Marie Adolphine

Deze plek was goed herkenbaar in de bouw door de twee speciale ramen, die in de voorgevel waren aangebracht en een kloosterstijl weergaven.

Zou dit hele gebeuren op de berghoeve de inspiratiebron zijn geweest van het meisje Kaatje Dierkx en begon daar haar roeping? Ze was vaak te vinden tussen de zusters, die door hun toewijding zeker hebben bijgedragen aan haar verdere levensinvulling om kloosterzuster te willen worden. Dat leidde bij haar tot uitzending naar het missiegebied China, waar ze niet van terugkeerde en op 9 juli 1900 de marteldood stierf tijdens de opstand der Boksers. In 1946 werd Kaatje Dierkx als zuster Marie Adolphine zalig en vijftig jaar later heilig verklaard.

Zusters in gebed en dienstbaarheid te Ossendrecht

's Morgens in alle vroegte begon de dag in de kapel met gebed. Vaak volgde daarna een bezoek aan de dorpskerk, die ze onder alle weersomstandigheden moesten bereiken via een voetpaadje vanaf de hoeve, dat

aansloot op de Calfvense kerkepad, nabij het Loopke, en zo verder naar het godshuis leidde. Het moet een apart plaatje zijn geweest in de zomermaanden: de nonnekes onderweg in het gouden ochtendgloren.

Hoe verliep de dag verder

Er was op de boerderij een waterput die dienstig was voor algemeen gebruik. De zusters moesten zelf hun huis poetsen, voor eten zorgen en tevens werk verrichten in een voor hen gepachte pottagetuin waar soms 100 tot 150 boonstaken werden aangekocht. Een hovenier deed het grove werk, en boer Jacobs rekende steeds af, en deed dit ook met de smid, de timmerman, de verver en de kolenboer. Daarna verzorgde hij de personele belasting en verdere onkosten. Zij moesten schrobben en schuren en ook helpen tijdens de bouw van een nieuwe beerput. Na ruim 100 jaar duiden de bewoners van nu nog feilloos de plaats aan waar eens de nonnen-wc had gestaan.

De lessen waren vrolijk, maar wel intensief en vermoeiend. De maaltijd sober.

Als des avonds om zeven uur het angelusklokje luidde, werd het stil op de berghoeve. De dagtaak zat er voor de zusters op en men trok zich

“Het Huis”: het hoge gebouw met de school met daarboven de kapel

al biddend terug in de kapel, in voorbereiding op de dag van morgen. Vierenvijftig jaar hebben zij de meisjes van Ossendrecht onderricht gegeven. Onder hen bevond zich ook het kleinste meisje van de wereld, alom bekend als “Prinses Paulientje”. (zie foto hiernaast op pagina 16)

Doordat zij steeds op reis was, zal haar schoolstoeltje vaak niet gebruikt zijn geweest.

De weldoenster van dit alles, hierboven reeds genoemd, overleed te Deurne in 1851. Haar schenkingen werden door de familie voortgezet tot en met 1901. In de Dorpsstraat te Ossendrecht werd door de zusters van Oudenbosch toen een klooster gebouwd met meisjesschool.

Na deze uiteenzetting, met veel dank aan de

familie Osy en de zusters van Oudenbosch, gaan we verder met de volgende bewoners van de berghoeve.

In 1853 meldde zich jonkheer Joannes Maria Josephus Cogels als volgende eigenaar op de berg. Hij was gehuwd met baronesse Josephine Maria Isabella Osy. Zij bezaten toen ook de latere zogenaamde hoeve “Lindonk”,

aan de weg naar Zantvliet. Zoon jonkheer Henri Cogels was tot februari 1920 heer van de berghoeve.

Tijdens het tijdperk van de adel werd steeds de boerderij verpacht aan diverse boeren.

Een boerin in een vroeger tijdstip willen we daar even apart in vernoemen, n. l. Anna Catharina Janssen. Zij kende veel verdriet op de berghoeve, want ze werd er driemaal weduwe: eerst van Peter Koeckhoven, dan van Hendrik Cins en laatst van Peter Lambrechts.

Binnenkant van de kapel

Het tijdperk Jacobs

De familie Jacobs –Jaspers, gehuwd in 1763, woonde te Lillo.

Hun zoon Jacobs –De Bie, gehuwd in 1792, woonde eveneens te Lillo en later in Ossendrecht. De zoon geboren te Lillo

Samen met zes dienstmeiden en zes mannelijke arbeidskrachten, waaronder zich ook een schaapherder bevond, werden ze de nieuwe bewoners van de berghoeve. Het zou voor de Jacobsen een vaste stek worden, als pachter en eigenaar tot op heden.

Zoon Petrus Adrianus, uit bovengenoemd echtpaar geboren, huwde in 1899 met Johanna Adriana Maas uit Halsteren. Van dan af noemt men de boer op deze Hoge Hoeve “Pietje van de berg.”

Hun oudste zoon, Ko van Pietjes, altijd vrijgezel gebleven, gaat samen met zijn jongste broer, Piet van Pietjes, die gehuwd was met Catharina Albertina Cornelia Damen uit Klundert, in 1937 op deze boerderij verder.

Hun zoon Petrus Johannes Maria Jacobs, [in de volksmond nooit anders aangeduid als Piet van Piet van Pietjes]

is samen met zijn vrouw, Margaretha Maria van Vugt, vanaf 1973 tot heden boer en boerin van de berghoeve.

V.l.n.r. zittend Petrus Adrianus Jacobs met zijn vrouw Johanna Adriana Maas (in 1899 getrouwd)

V.l.n.r. daarachter zonen Ko, Jan, Piet en Corry van Pietjes

huwde in 1828, en dit echtpaar Petrus Jacobs-Jacobs bewoonde daarna de berghoeve.

Toen Petrus 75 jaar was en al een aantal jaren rentenierde, trouwde zijn zoon. Deze Jacobus Josephus Jacobs trad op 1 mei 1872, op 35-jarige leeftijd, in Ossendrecht in het huwelijk met de ruim tien jaar jongere Aloisa Maria Melse uit de nieuwe Zuidpolder. Zij was een kleindochter van burgemeester Willem Melse.

Werkvolk van de berghoeve rond de Tweede Wereldoorlog

Dit monument door de eeuwen heen werd ook wel “**Het Huis van Ossendrecht**” genoemd met hoeve, schuur, stallen, schaapskooi en zo meer. Hoog gelegen op de Brabantse wal met een vrij zicht op de Schelde in een decor van duinen met sterrenbos en verdere aanplant. Westwaarts, op de voorgrond, door de steeds weerkerende vloed van het Scheldewater, kwam een aanwas met kleiafzetting tot stand, die dit poldergebied heeft gevormd, met een steile en unieke overgang van laag naar hoog. In 1914 door loopgraven omringd en bewoond door soldaten, en bij het uitbreken

van de Eerste Wereldoorlog dienend als opvang van de Belgische zusters uit Bornem, kwam “Het Huis” (waarmee slechts de kapel en de school werd aangeduid) steeds meer in verval en dit werd later verwijderd. De barakken zijn in 1926 verdwenen en het sterrenbos gekapt. Iets herinnert nog aan dit laatste, n.l. Huize “Sterbos”, gebouwd in 1927 door Jan Jacobs, zoon van “Pietje van de berg”. Laten we dit bijzondere Brabantse Waltafereel van Calfven voor het nageslacht bewaren en waar nodig herstellen.

De overbuur van de berghoeve is mee gemoderniseerd en wordt nu Huize Sterbos genoemd. Vanaf die plaats had men zicht op het nu verdwenen sterrenbos.

Deze serie gaat volgende keer verder met de cafeetjes op Calfven.

CHAMP DE FOIRE

derrière le Théâtre Flamand, à côté de la Roue Joyeuse et les Fileurs de Verre

GRANDE ATTRACTION DU JOUR

La Reproduction de la Maison de Naissance
de la Princesse Paulina

La Princesse PAULINA

la plus petite du monde

celle qui a fait courir le monde entier et qui a obtenu un succès inoubliable. Tout le monde voudra la revoir, elle et ses chers souvenirs.

Journellement les journaux parlent encore d'elle et disent qu'aucun musée anatomique sur terre ne possède aucun spécimen pouvant être comparé à la Princesse Paulina.

10.000 francs sont offerts à la personne qui pourra prouver le contraire.

La Princesse Pauline, la plus petite du monde née à Ossendrecht (Brabant Septentrional) le 25 Septembre 1877, est décédée à New York le 15 Février 1895. Elle voyageait les quatre parties du monde et a été présentée à Bruxelles, Paris, Londres, Berlin, Vienne, Rome, Madrid, New York.

La Foire s'ouvre le 12 Novembre.

QU'ON SE LE DISE.

Imprimerie LAMBERT NOCKX, rue des Tanneurs, 102, Bruxelles.

Getuige bovenstaande aankondiging houdt Prinses Paulientje de gemoederen ook na haar dood nog lang bezig. In Brussel wordt het publiek uitgedaagd met de tentoonstelling van de replica van haar geboortehuis om te komen met een gelijkwaardig aandenken aan haar. Wie dit kan, wacht een flinke beloning!

Mijn herinneringen aan de kruisrakettenkwesie Woensdrecht

door S.E. Lenselink

Eerst iets over de voorgeschiedenis, want dit onderwerp heeft alles te maken met de Koude Oorlog, die zich afspeelde vanaf 1976 tot de eindfase daarvan circa 1988.

Na de Tweede Wereldoorlog waren er twee grootmachten overgebleven n.l. de Verenigde Staten van Amerika en de Sov-

bevolking en voor komende generaties. Om verdere uitbreiding van het communisme te voorkomen, kondigden de Verenigde Staten af, dat zij zouden ingrijpen bij alle agressieve militaire acties die zich tegen de democratie keren. Die toezegging hield in dat de VS steun beloofde aan de in

Ik ben gaan zitten en bedacht de situatie als het communisme werkelijk West-Europa zou binnen zou dringen, dan werd een dergelijke actie uit elkaar geslagen met militair geweld en gelukkig doen wij dat niet.

jet-Unie. Daarna verslechterde hun relatie. Stalin had ernstige kritiek op het kapitalistische Westen. De Verenigde Staten en het Westen van Europa beschouwden het communisme van de Sovjet-Unie, die z'n invloed in Oost-Europa kon versterken, nog steeds als zeer gevaarlijk. Dit bleek dan ook: er waren in Oost-Europa communistische regeringen aan de macht gekomen, daarbij geholpen door de Sovjet-Unie. En het democratische West-Europa vreesde met grote vrees voor de huidige

vrijheid levende democratische volken die zich bedreigd voelden en zich verzetten tegen de Sovjet-Unie.

In de Tweede Wereldoorlog was zeer veel kapot gemaakt en de economie was zeer slecht in West-Europa. In deze periode werd ook het Marshallplan door de VS gelanceerd. Kort gezegd: dit plan hielp Europa om er weer bovenop te komen. De Sovjet-Unie weigerde die hulp en ging verder met het communisme te promoten, te bevorderen en te vestigen. De VS, met presi-

dent Truman voorop, spande zich in en streefde naar het indammen van het communisme.

Helaas werd China (met een kwart van de wereldbevolking) communistisch. Er volgde militaire hulp op de economische hulp van Amerika. De NAVO werd opgericht, waarin opgenomen: Amerika, Canada, Engeland, Frankrijk en ook Nederland.

Hierop ging de Sovjet-Unie met Oost-Europese landen iets dergelijks doen en het Warschaupact werd opgericht. De vijandige houding tussen VS en de Sovjet-Unie werd, zoals reeds opgemerkt, de Koude Oorlog genoemd.

Toen kregen we de inval van het democratische Zuid-Korea door het communistische Noord-Korea met hulp van Chinese en Sovjet troepen. De Verenigde Staten met een groep van Canadese, Britse en vooral Amerikaanse troepen heroverden het verloren gebied in Korea, totdat ze weer terug waren bij de oude grens.

Na de Korea-crisis volgden meer gevaarlijke conflicten. De Sovjet-Unie plaatste kernraketten op Cuba. Weet u dat nog?

De toenmalige president van de VS, Kennedy, richtte een blokkade om Cuba op, zodat er geen Sovjet schepen Cuba konden bereiken. De wereld hield zijn adem in en vreesde een derde wereldoorlog.

Chroetsjov, president van de Sovjet-Unie, kwam met een oplossing. Hij liet de raketten op Cuba verwijderen. De VS deed geen invasie en de blokkades werden opgeheven.

Toen kwam de Vietnam-crisis waarbij de Vietcong werd gesteund met materiaal van en door de Sovjet-Unie.

Daarna kregen we de bouw van de muur door de stad Berlijn. Ook kwam er een strijd op het gebied van de "ruimtewedloop". De Sovjet-Unie had een voorsprong op het gebied van de ruimtetechnologie. Zij brachten als eerste een kunstmaan om een baan rond de aarde, de "Spoetnik". De VS schrok hevig hiervan. Als de Sovjet-Unie zo iets voor elkaar kon krijgen, dan zouden ze ook een kernraket de Atlantische Oceaan over kunnen krijgen. De VS

versnelde zijn ruimteprogramma en al spoedig werd een eigen satelliet de ruimte ingestuurd.

De Sovjet-Unie kreeg het voor elkaar om als eerste een man de ruimte in te schieten en levend weer terug te krijgen. Beide grootmachten streefden ernaar om de ruimte te beheersen, om hun superioriteit te demonstreren en de wereld te verbazen met spectaculaire prestaties.

De genoemde Cuba-crisis is misschien wel het keerpunt geweest in de Koude Oorlog.

De beide grootmachten beseften toen wel dat ze, ondanks hun enorm grote wapenvoorraden, geen derde wereldoorlog konden riskeren. Er kwamen onderhandelingen en voorzichtige afspraken over wapenbeheersing werden gemaakt. De Koude Oorlog was nog lang niet afgelopen.

Toen bleek dat het Warschaupact kernlandingen op West-Europa had gericht braken de discussies, de dreigementen, beschuldigingen enz. enz. weer los. In die periode komt de NAVO als hoofdrolspeler op het politieke toneel en daarmee ook Nederland. De Koude Oorlog was op weg naar haar einde, maar zou af en toe nog een paar keer opblaaien voordat het definitief voorbij zou zijn.

In 1976 begon de Sovjet-Unie met plaatsing van nieuwe en technisch vernieuwde nucleaire raketten richting West-Europa, zoals duidelijk bleek. Dat was een schokkende, vreemde actie voor de westerse democratische landen, en bovendien alle reden om ernstig verontrust te zijn over deze constatering.

Er waren toch besprekingen geweest en afspraken gemaakt tot beperking van bewa-
pening!

Alle NAVO-landen kwamen overeen dat men aan deze nieuwe dreiging van de Sovjet-Unie niet voorbij kon gaan. De VS had haar militaire voorsprong ten opzichte van het Warschaupact ruimschoots verloren. En als de Sovjet-Unie zeker weet dat de VS niet terstond kan ingrijpen, dan is de hele westerse wereld in gevaar. De VS moest zorgen en aan de NAVO-landen la-

ten zien, dat ze in staat zijn om zichzelf en de westerse wereld te beschermen en zo nodig te verdedigen. Over deze punten begon grote twijfel te bestaan. Het Warschaupact had de achterstand ruim ingehaald. Er moest een duidelijk signaal aan de Sovjet-Unie worden gegeven, dat zij niet ongestoord verder kon gaan met het uitbreiden van haar wapenarsenaal.

Gelijktijdig werden over en weer besprekingen gehouden en werd weer besloten dat gestreefd zou worden naar wapenbeheersing zowel in het Oostblok (Warschaupact) als in Amerika en de westerse Europese landen (NAVO-pact).

In 1981 waren in Genève de onderhandelingen weer begonnen tussen de VS en de Sovjet-Unie over wapenvermindering.

Eerdere onderhandelingen daarover waren op niets uitgelopen en afspraken en verdragen waren ernstig geschonden door de Sovjet-Unie. De NAVO-landen hoopten nu

op goede uitkomsten van deze conferenties.

Het was echter ijdele hoop en ongegrond.

In Amerika nam een nieuwe man, Carter, als president geen blad voor de mond en liet met felle anti-Sovjet uitlatingen geen twijfel bestaan hoe zijn houding was tegenover het Warschaupact, met name de Sovjet-Unie, die maar verder ging met bewapening. De tijd drong, het evenwicht in bewapening liep gevaar en tegelijk werd West-Europa een steeds groter en aannemelijker doelwit voor de communistische Oost-Europese landen, voor met name de Sovjet-Unie.

Nederland, lid van het NAVO-pact van democratische landen, wachtte nog even met eventuele plaatsing van kruisraketten maar moest wel beslissen waar geplaatst zou kunnen worden als een dergelijk besluit tot plaatsing werd genomen.

*Bij deze foto stond ik "de rumoerige schare" te overzien.
Ik dacht: "Hoe kan dat zo plotseling na de bekendwording escaleren?"*

En het werd, na veel deskundige overwegingen, de vliegbasis Woensdrecht

De eerste raadsvergadering eind juni 1983 was verschrikkelijk rumoerig. In de zaal was bijna geen plaats vrij: het zat vol met demonstranten die borden en spandoeken omhoog hielden met teksten tegen plaatsing van kruisraketten. De raadzaal was werkelijk geheel "ingenomen". Stampvol! Voor, naast en achter de bestuurstafel van de burgemeester en wethouders drong men zich op. Van tijd tot tijd werd er gejoeld. Het publiek was niet bereid de raadzaal te verlaten toen de burgemeester vroeg naar de hal of de trouwzaal in het gemeentehuis te gaan. Daar was via een geluidsinstallatie de vergadering ook te volgen. Zij weigerden en bleven rumoerig.

Ik was perplex en dacht: "Moet dat zo voortduren? Wil men eisen en ons dwingen dat wij onze afgelegde ambtseed schenden en de democratisch genomen besluiten en

beslissingen van hogere bestuursorganen tegenwerken in plaats van verplicht mee-werken?" Voor mij betekende de rakettenkwestie het bestrijden van het langzaam dichterbij komende communisme en dat bracht eveneens verplichtingen met zich mee. Een door de raadsleden ingediende motie om plaatsing van kruisvluchtwapens tegen te werken en demonstraties daaromtrent toe te staan, met een meerderheid van 8 stemmen aangenomen, werd met applaus begroet.

Als enkele raadsleden het politieke standpunt van de partij die zij vertegenwoordigden hadden gevolgd en tegen de motie hadden gestemd, dan had de uitslag er anders uitgezien.

Het door een aantal raadsleden ingeschakelde IKV was van plan samen met vre-

Mient Jan Faber als regisseur en souffleur achter het dranghek.

desactivisten grote demonstraties tegen de kruisraketten te gaan houden. Het verbaasde mij dat het IKV (= Inter Kerkelijk Vredesberaad) zich op niet-kerkelijk terrein ging bewegen. "Het gemeentebestuur is toch geen kerkelijk bestuur," waren mijn gedachten. Mient Jan Faber was als IKV-leider vaak in Woensdrecht om tot grote betogingen aan te zetten. Ook woonde hij de raadsvergaderingen in Woensdrecht regelmatig bij en fungeerde dan (achter de dranghekken) als "regisseur" en als "souffleur". Dit is absoluut niet toegestaan in het Reglement van Orde voor raadsvergaderingen. Ik heb wel eens op het punt gestaan via de microfoon duidelijk te zeggen tegen de burgemeester en voorzitter van de raadsvergadering: "Plak die man op een stoel of stuur hem de zaal uit. Hij is bezig de raadsleden op te stoken".

Tegen de eventuele plaatsing van kruisraketten werd tevens in Woensdrecht een Vredesactiekamp (VAK) opgericht zoals ook eerder in Soesterberg, Volkel en De Peel had plaats gevonden. Er werden door de oprichters van dat kamp eisen gesteld; ze zouden de plaatsing van raketten blokkeren, grote landelijke demonstraties uitroepen enz. enz. Het gebruikmaken van het recht om te demonstreren moet ordelijk zijn en alleen via een door de gemeente in overleg met de politie goedgekeurde route en alleen met spandoeken en dergelijke, aldus het standpunt van het college van BenW.

Het grootste probleem van alle commoties over de kruisraketten was dat men voorbijging aan de enige algehele bevoegdheid in deze kwestie en dan ook een uitsluitende competentie wat de landsverdediging betreft. Die berustte en berust nog steeds bij de landelijke/nationale regering en bij het landelijke/nationale parlement, zoals de commissaris van de Koningin in Noord-Brabant, Mr. A. van Agt herhaaldelijk verklaarde. Ik herinner mij nog goed het CDA-standpunt dat de in de motie uit de raad geëiste tegenwerking niet gesteund kon worden omdat zo'n tegenwerking in strijd is met de afgelegde eed of belofte,

waarvan de tekst was opgenomen in de Gemeentewet en voor alle raadsleden gold. Dat had dus betrekking op besluiten en regelingen van hogere bestuursorganen zoals Rijk en Provincie. Ik vraag mij wel eens af: "Als men wel tegenwerkt, pleegt men dan meened? Moet men dan formeel of moreel gezien aftreden als raadslid en plaats maken voor een ander raadslid?" Ik weet dat niet precies. Maar dat het niet juist is met een normale gang van zaken als men in strijd handelt met een eed of belofte, daarvan ben ik overtuigd.

De situatie werd steeds spannender en grimmiger. Het Vredesactiekamp eiste vaste onderkomens op hun terrein en demonstreren op hun manier, zonder vergunning van de burgemeester en zonder een goedgekeurde route. Zij lieten zich niet afschrikken door steeds strengere bewaking en wilden de sfeer steeds agressiever maken. Men wilde de hoofdboort afsluiten, het schuifhek met geweld openrukken en de vliegbasis opstormen, maar die actie ging niet door, omdat de bewaking terstond met spoed was versterkt met honderden marechaussees en militairen. De activisten reden daarop naar de vliegbasis Volkel.

Daar werden honderd actievoerders aangehouden, nadat een beraamde bezetting van de vliegbasis Woensdrecht was mislukt. In Volkel bezetten de activisten een op de basis staand magazijn, waarna zij werden gearresteerd. Zeer terecht gearresteerd, omdat die actie geen legale manier van demonstreren is. Absoluut niet te tolereren. Zij werden na arrestatie aan justitie voorgeleid en nadien gestraft. Nogmaals zeer terecht. Omdat intussen rondom de vliegbasis Woensdrecht steeds meer en grotere activiteiten plaats vonden werden 250 marechaussees naar de vliegbasis overgebracht. De bewoners van het Vredesactiekamp wilden een internationaal vredesactiedorp oprichten met bewoners uit andere landen en met tolken voor de vertalingen. Er werden steeds meer bouwsels opgetrokken waarvoor geen toestemming was verleend. Alleen het optrekken van tenten was toegestaan, maar geen houten keten e.d. Alle

opgetrokken bouwsels moesten worden afgebroken. Het door de activisten inschakelen van een advocaat mocht niet baten. De discussies dreigden steeds fanatieker te worden. Dat werden ze ook en de ontoelaatbare handelingen namen toe. De landingslampen op de vliegbasis werden zwart geverfd. Een andere activist vond dat niet voldoende en sloeg die lampen met een metalen buis aan stukken, hekwerken werden met grote knipscharen doorgeknipt, filmmapparatuur onbruikbaar gemaakt, twee

F16-vliegtuigen bij Fokker met een scherp voorwerp opengereten enz. enz. Voor miljoenen guldens vonden ernstige vernielingen plaats. Nogmaals: die misdragingen hadden niets te maken met het recht te mogen demonstreren. Nadien zijn ook nog extra militairen ingezet ter bewaking van de vliegbasis Woensdrecht. Dat was noodzakelijk gebleken, omdat bekend was geworden dat actiegroepen weer zouden proberen de basis te bezetten en gebouwen binnen te dringen. De interpretatie van het recht om

★ Om tien uur gisteravond gaf loco-burgemeester Lenselink van Woensdrecht het startsein voor de ontruiming.

Hier op weg naar het VAK om de onmiddellijke verlaten en verwijdering van het terrein van het VAK aan te zeggen.

te demonstreren werd dan toch wel ernstig, zeer ernstig, scheefgetrokken. Ik wist daartegen slechts één oplossing n.l. dezelfde maatregel als in Volkel: arresteren, voorgeleiden en straffen.

De bewoners van het VAK hebben maanden onrechtmatige handelingen gepleegd. Maandenlang stonden op het terrein barakken, gammele caravans, een bus, scheve wankele bouwsels, ondanks opdrachten om te slopen en te verwijderen. Het kamp werd een smerige bende. Inwoners van de gemeente Woensdrecht en directe omgeving gingen zich ergeren aan het gedrag van de bewoners van het VAK.

Onze democratische samenleving in Woensdrecht was ernstig verstoord en veel te lang ernstig verstoord. Mijn mening was dan ook: als wij dit laten voortduren dan glijden we langzaam maar zeker af van een geordende democratische samenleving naar een wilde ongeordende anarchie. Een simpel lesje rechtsregels leerde ons wat gebeuren moest.

Als bestuurders en als politie dienden wij de wetgeving en de regelgeving te laten prefereren. Dat stond voor mij onomstotelijk vast.

Wie was in Nederland en in Woensdrecht nu eigenlijk de baas? Niet de activisten die maar doorgingen en doorgingen met ontoelaatbare handelingen, gedragingen, bedreigingen, gewelddadigheden, ernstige vernielingen van zeer kostbare materialen, enz. De bevolking van Woensdrecht en Hoogerheide werd het "zat" dat gedoe, dat maar "raak" leven op het VAK. Werknemers van Fokker en van de vliegbasis ergerden zich aan het brutale, vaak criminele gedrag van de bewoners van het kamp. Die ± 2500 werknemers gingen dagelijks per fiets of per auto naar hun werk en werden nageroepen en uitgejouwd, zodat die verhoudingen steeds grimmiger werden.

Toen ik de burgemeester verving, die van een verkeersongeval revalideerde, vernam ik uit het dagelijks rapport, dat demonstrerende activisten vele werknemers (burgers en militairen), bij de poorten tegenhielden,

uitjouwd en handtastelijk werden. Zelfs bedreigingen werden geuit en steekmessen getoond. Dat kon niet langer zo en het betekende voor mij zeer duidelijk het einde en het VAK met demonstranten en activisten dient zeer dringend en zeer snel te worden ontruimd. Absoluut geen twijfel mogelijk vanwege de zeer ernstige gebeurtenissen. Uit Woensdrecht - Hoogerheide en omliggende plaatsen kwamen vaak schriftelijke en telefonische klachten binnen met het klemmende advies met harde hand de misdadige relschoppers weg te werken of te arresteren.

Overtuigd zijnde van de dringend geworden noodzaak het VAK te ontruimen is een bespreking belegd, waarbij de officier van justitie, de commandanten van de rijkspolitie en van de marechaussee kwamen en namens het college van BenW was ik daarbij aanwezig. De politie werkte reeds aan de voorbereidingen voor algehele ontruiming. Dat betekende dat de bewoners moesten vertrekken en dat alle obstakels eveneens van het terrein zouden worden weggehaald. De aanwijzingen van de politie dienden te worden opgevolgd. Vooraf zou door de loco-burgemeester van Woensdrecht aan de bewoners van het VAK worden meegedeeld op grond van welke bepaling de algehele ontruiming zou moeten plaats vinden.

Donderdag 28 juni 1984 was het gelukkig zover. De activisten werden bij elkaar geroepen. Het besluit tot ontruiming werd voorgelezen samen met de wettelijke bepaling daarover en de vrachtwagens voor verwijdering van bouwsels en caravans verschenen. Losse eigendommen werden door de activisten meegenomen. Omdat veel politie aanwezig was werd geen weerstand geboden. Men was volkomen verrast. Raadsleden, die snel ter plekke waren na getipt te zijn, waren weer boos tegen mij, omdat zij over dit gebeuren niet ingelicht waren. Maar beste lezers, wat dunkt u als de ontruiming tevoren was meegedeeld? Het zou naar mijn vaste overtuiging een ware veldslag zijn geworden met vele uit heel Nederland gekomen zijnde activisten.

Voor mij gold (zonder daarop gewezen te zijn): grote zwijgplicht in acht nemen.

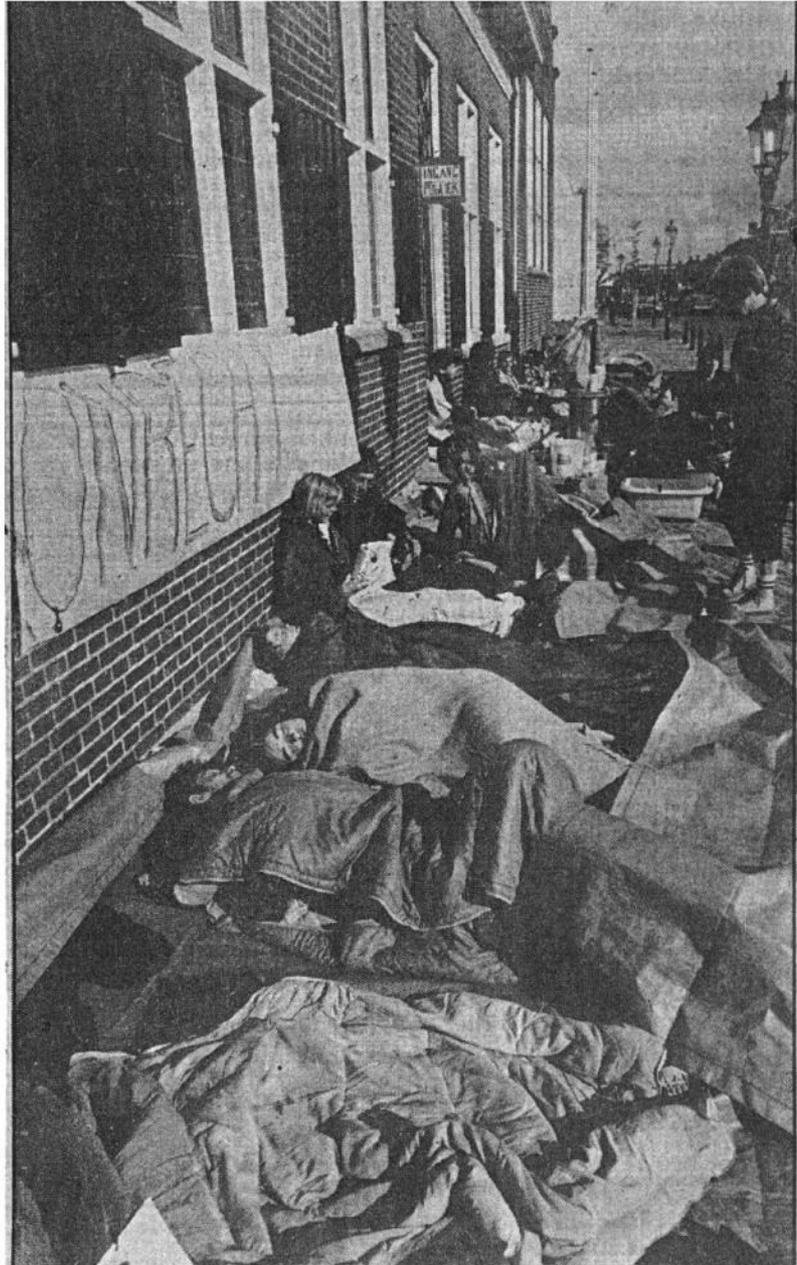
Ik zal geen namen noemen, maar een raadslid van de PvdA riep: "Dit zal de beide wethouders de kop kosten". Een CDA'er nota bene riep mij toe: "Ik overweeg een motie van wantrouwen tegen je in te dienen". Een raadslid van Algemeen Belang merkte op dat loco-burgemeester Lenselink gelogen had tegen de raadsleden door te zeggen niet te weten wanneer het VAK zou worden ontruimd.

Nogmaals: toch logisch dat een burgemeester (ook een loco-burgemeester) een dergelijk voornemen van ontruiming niet kenbaar maakt. Twee kinderen van twee raadsleden waren bewoners van het VAK. Ook dat nog! Op dinsdag 26 juni 1984 ontweek ik de vraag of en zo ja wanneer ontruiming zou gebeuren. Het antwoord was een ambtsgeheim. Zelfs was die vraag niet tijdens maar na de raadsvergadering, tijdens het koffiedrinken na sluiting van die vergadering. Het was en bleef een kwestie om niet te vertellen. Het kamp werd ontruimd, vele goederen werden opgeslagen, het terrein omgeploegd en er werd toezicht gehouden om terugkeer te verhinderen. Wat naïef om te denken dat de loco-burgemeester verplicht zou zijn geweest tevoren de datum en het tijdstip van ontruiming te vermelden. Zeer naïef om daarbij niet nadenken over de gevolgen na zo 'n mededeling.

Een gemakkelijke herinnering wil ik hierbij toch wel vermelden. Midden in de nacht belde iemand mij op en sprak als volgt in sappig Brabants: "*Wethouder Lenselink, sorry dat ik u stoort, maar die lieden van het actiekamp staan alweer klaar om het terrein weer te bezetten. Ik ben boer en achter mijn schuur heb ik een*

volle tank met strontspray staan. Dat is kostelijk groeizaam spul. Zal ik dat kostbare spul over het terrein sproeien? Ik weet zeker dat die gasten dan geen zin meer hebben om op den akker terug te komen. Ik wil m'n naam wel noemen als u dat wil, maar dat hoeft van mij niet hoor. Wat denkt u, zal ik sproeien? "

Het was midden in de nacht en ik vond het enorm komisch maar bovendien effectief.

Na het verlaten van het terrein gingen actievoerders op het trottoir voor het gemeentehuis liggen slapen, koken, bivakkeren enz.

Het enige wat ik antwoordde was: "Ga je gang". Met een "Dank u wel wethouder" ging hij en hij sproeide. Prachtig zo komisch die man dat in woorden kon brengen. Later zaaide hij maïs op "den akker". Maarde activisten, ernstig in hun voornemen verstoord omdat ze niet konden terugkeren op het ontruimde en besproeide terrein, bezetten toen het trottoir voor het raadhuis. Zij sliepen en kookten daar en de voetgangers waren gedwongen om vanaf het trottoir de drukke rijweg over te gaan. Moeders met een kinderwagen moesten ook de rijweg op. Dat was natuurlijk ook niet toegestaan en zelfs wettelijk verboden. De activisten riepen soms tegen de gebruikers van het trottoir: "Neem de rijweg maar, want wij zijn aan het demonstreren". En dat was naar mijn mening absoluut niet te accepteren en te tolereren. Vaak heb ik hoofdschuddend gedacht: "Hoe kan dat nou toch? Die activisten brengen het voetgangersverkeer en het rijverkeer in gevaar". Ik heb de politie toen ook gevraagd om zo'n gedrag niet toe te laten.

Toen bleek mij toch ook weer dat veel gesproken werd over het recht om te demonstreren. Over dat recht had ik een duidelijk ander standpunt.

Naar mijn vaste overtuiging werd het recht tot demonstreren onjuist geïnterpreteerd. Op het trottoir gaan liggen, slapen, vuur maken, voetgangers hinderen en noodzaken van de rijweg gebruik te maken is bij wet verboden, dus duidelijk niet toegestaan.

Toen kwam de volgende raadsvergadering. Er was vooraf geroezemoes onder elkaar. "Wethouder Lenselink heeft in zijn functie als loco-burgemeester ons voorgelogen en wij komen met een motie van wantrouwen", zoals dat wordt genoemd in de Gemeentewet. Over dat liegen of een ambtgeheim niet prijsgeven, geen juist antwoord geven op een gestelde vraag, heb ik al het een en ander gezegd.

Het volgende wil ik nog even ter sprake brengen.

Er werd door de minister van Defensie in zijn berichtgeving van juni 1983 gesproken

over voorzieningen die moesten worden getroffen voor het onderbrengen van militair materiaal en dat waren geen geringe voorzieningen. Voorts werden onder andere genoemd betonnen bouwwerken ondergronds, ongeveer 650 woningen voor Amerikaans personeel en hun gezinnen, onderkomens voor militairen, enz.

De middenstand wilde graag de helpende hand bieden om de vele Amerikaanse gezinnen tegemoet te komen door deze van de gewenste levensmiddelen te voorzien.

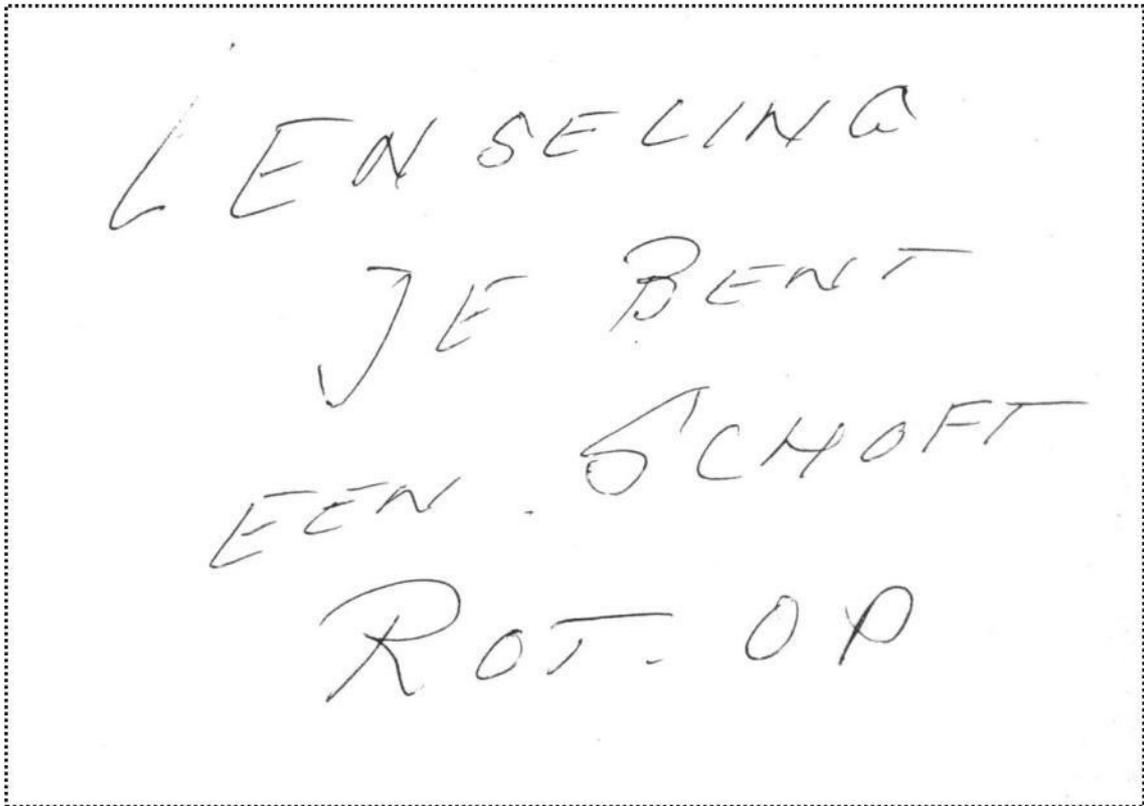
Het was toch onbegrijpelijk dat een gemeente als Woensdrecht niet wilde meewerken aan een besluit van een hoger bestuursorgaan. De gemeente was zelfs verplicht mee te werken aan wijziging van het bestemmingsplan, te zorgen voor de vereiste vergunningen voor de bouw van alles wat voor de militairen noodzakelijk was. Woningen buiten de vliegbasis en niet binnen de vliegbasis. Kerken in Woensdrecht en Hoogerheide konden worden gebruikt voor kerkdiensten met de Amerikanen. Het zwembad zou worden vergroot, overdekt en voorzien van verwarming om in de vier seizoenen te kunnen gebruiken. Naast forse bedragen aan legesgelden was ook flinke financiële steun uit een Amerikaans militair fonds te verwachten en bovendien een extra bedrag uit het Gemeentefonds. Deze genoemde gelden zouden de moeilijke financiële situatie van de gemeente doen verdwijnen.

Maar het belangrijkste was de strijd tegen het langzaam dichterbij komende communistische regiem van de Sovjet-Unie.

Helaas, het halsstarrige NEE van de gemeenteraad had tot gevolg dat door een Koninklijk Besluit de Wet op de Ruimtelijke Ordening geheel buiten werking werd gesteld.

Door deze ingreep kwam Woensdrecht geheel buitenspel te staan en had verder bestuurlijk niets maar dan ook niets meer te zeggen. Men had toch kunnen begrijpen, dat een NAVO-besluit tot plaatsing in het belang van het democratische West-Europa tegen het communistische Oost-Europa doorgang moest vinden. De gemeente

Een in de nabijheid van ons huis wonende burger en een fanatieke activist deponeerde onder in fotokopie weergegeven briefje in de nacht door de brievenbus.

LENSELINA
JE BENT
EEN SCHOFT
ROT OP

Woensdrecht had niet de macht en niet het vermogen om maar iets te verhinderen of iets te veranderen en stond geheel buiten de verdere ontwikkelingen. Naar mijn overtuiging zeer onverstandig van de gemeenteraad Woensdrecht. Het was te verwachten na het halsstarrige.

Tijdens de na de ontruiming van het VAK gehouden tumultueuze raadsvergadering, waarbij dan ook veel politie aanwezig was, werd mij meegedeeld dat mijn vrouw zeer dringend vroeg aan de telefoon te komen. Ik schorste de vergadering. Huilend vertelde mijn vrouw dat ze werd bedreigd. Men was onderweg om handelend op te treden en haar aan te pakken. Ik overlegde met de in de zaal aanwezige politiechef. Deze had ook zojuist informatie gekregen dat gewelddadige acties tegen mij uitgevoerd zouden worden. De politie ging onderweg naar onze woning. Mij werd door de politiechef gevraagd of ik ergens in Nederland een onderkomen kon krijgen om daar met mijn vrouw te verblijven. Wij hadden ergens op de Veluwe een riante stacaravan.

Geadviseerd werd om ons daarheen te begeven i.v.m. dreigende acties tegen ons en onze woning. De politie vroeg om de huis-sleutel om voor, binnen en achter de woning bewaking neer te zetten. Sleutel afgegeven, koffers gepakt en wij vertrokken naar elders naar de caravan ergens op de Veluwe. Tot onze verbazing, maar wel blij, werden we door de motorpolitie (twee voor en twee achter onze auto) begeleid ter bescherming. Voorbij Rosendaal konden wij onze weg veilig vervolgen.

Ik ben eind juni 1984 vanuit mijn schuiladres na een afspraak naar de commissaris van de Koningin van Noord-Brabant, mr. A. van Agt, te 's-Hertogenbosch gegaan en hem verteld wat ons was overkomen. Ook onze jongste dochter, die in Nijmegen studeerde en woonde, werd dikwijls onaangenaam aangesproken over haar vader, die in Woensdrecht bij de gemeente was. De vele dreigementen die mij en ook mijn vrouw overkwamen hadden zulke vormen aangenomen, dat het ons te veel angst en spanning teweegbracht. Tegen de heer Van Agt

merkte ik op, dat het wellicht beter zou zijn een waarnemend burgemeester van elders de gemeente Woensdrecht te laten meebesturen.

De heer Van Agt was op de hoogte van de wantoestanden in Woensdrecht en had begrip voor mijn tijdelijke stap naar elders om veiligheid te hebben. Hij liet mij weten, dat de ex-burgemeester uit Dodewaard, de heer A. Goldberg, als waarnemend burgemeester zojuist was aangewezen en benoemd. Nadien had ik dus geen duidelijke taak in kwesties van openbare orde en veiligheid en kon ik na enige tijd weer geheel mijn aandacht besteden aan het zijn van wethouder van Sociale Zaken te Woensdrecht.

De kruisraketten zijn nimmer in Woensdrecht geplaatst geweest en dan is de vraag die gesteld kan worden: "Waarom dan niet?" De Sovjet-Unie kreeg een nieuwe president en hij wilde de economie uit het diepe dal halen. Hij zocht toenadering met het democratische Westen en kreeg hulp. De verhouding met de Verenigde Staten werd vriendelijker en het einde van de Koude Oorlog werd daardoor positief beïnvloed. De muur door Berlijn werd ge-

sloopt en verdween. De Bondsrepubliek Duitsland en de Democratische Republiek Duitsland werden tot één land samengevoegd. Dertien landen in het Oostblok wilden zich losrukken van de Sovjet-Unie en deze Sovjet-Unie krijgt steeds minder macht. Het Warschaupact wordt ontbonden. De Sovjet-Unie valt uiteen in 15 zelfstandige staten. De Sovjet-Unie wordt opgeheven en er komt een nieuwe staat met de naam Rusland met een nieuw democratisch verkiezingsstelsel en een nieuwe president Jelsin. Dit alles gebeurde in een tijdsbestek van enkele jaren. De Verenigde Staten hebben daarbij een grote rol gespeeld onder andere in de kruisrakettenkwestie.

Einde aan de dreigingen van het communisme vanuit het oosten.

Einde aan de wedloop van kruisraketten. Groei van wederzijds begrip voor grote landsbelangen. Verdwijning van enorm felle verhoudingen.

Laten wij met elkaar ons daarover verheugen en ons inspannen om deze situatie te handhaven.

Dat hoort bij het VAK !

door Leen Blok uit Heiningen

Zo'n twintig jaar geleden heb ik, samen met mijn vrienden Jan en Arjan, een vijftal dagen gekampeerd op het Vredes Actie Kamp, het VAK, in Woensdrecht. Het nu volgende stuk verhaalt over onze belevenissen gedurende die vijf dagen.

Indertijd studeerden wij alle drie in Wageningen en wij waren, zoals zoveel Nederlanders, fel gekant tegen de opslag van kernwapens op Nederlands grondgebied. Om onze woorden kracht bij te zetten besloten we op zeker moment onze opwachting te maken bij het Vredes Actie Kamp (VAK) in Woensdrecht. We hadden een week vrij na de voorjaarstentamens en wij vonden dit een nuttige besteding van onze tijd.

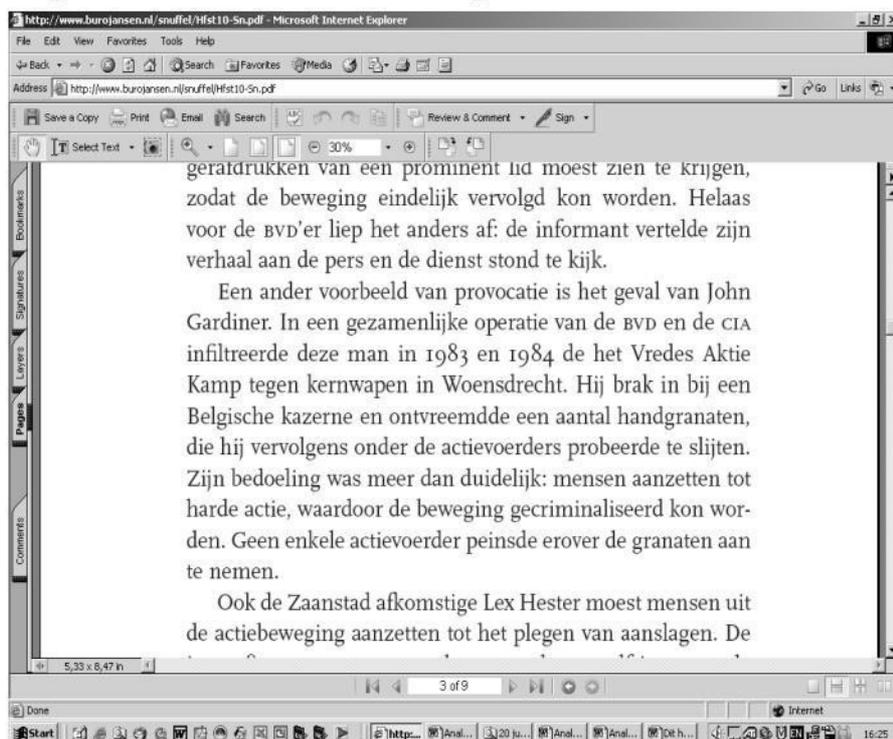
Jan kwam in de loop van de zondag naar het huis van mijn ouders in Fijnaart, waarvandaan Jan en ik maandagochtend zouden vertrekken. Arjan zou maandagmiddag rechtstreeks naar Woensdrecht komen. Mijn moeder, die overigens niet stond te juichen bij de gedachte aan onze actie, bracht ons 's morgens vroeg met de auto

naar de oprit bij de snelweg voorbij Oud-Gastel, vanwaar wij verder zouden liften (dat ging toen nog vrij gemakkelijk). Al snel stopte er iemand in een grote auto met wie wij tot afslag Woensdrecht konden meerijden. Je zit in de auto en je kletst wat met de bestuurder, die ons op een gegeven moment vroeg naar wat wij wel gingen doen in Woensdrecht. Argeloos lichtten wij hem in over het doel van onze reis waarop de chauffeur

verzuchtte: "Als ik dat geweten had, dan had ik jullie laten staan". De rest van de rit hebben wij zwijgend voltooid.

Aangekomen in Woensdrecht moesten wij nog in het VAK zien te geraken. Dat viel niet mee omdat de meeste mensen ons toch enigszins argwanend bekeken en sommige ons ronduit weigerden verder te helpen. Enfin, we zijn er toch gekomen en meldden ons bij "De Receptie" van het VAK. Meteen herkenden wij enkele mensen van gezicht, omdat er een paar weken eerder een grote bijlage in de Nieuwe Revue had gestaan over deze Jonge Helden. Vreemd en onverwacht was voor ons het wantrouwend onthaal wat ons ten deel viel: wie we waren, waar we vandaan kwamen, wat we deden, waarom we wilden meedoen, volop vragen. Later realiseerden we ons waarom de VAKkers zo achterdochtig waren: enige weken eerder was een gewaardeerde medestander ontmaskerd als lid van de BVD.

Deze man, John Gardiner, had gedurende een heel jaar alle geheime operaties uit het VAK doorgebrieft naar de BVD.

Zijn ontmaskering was een hele shock voor het VAK; men was op zijn hoede, en wij waren wellicht nieuwe spionnen.

Wij verbleven op het VAK in een door ons meegebrachte tent en we betaalden drie gulden per persoon per nacht. Verder moesten we uiteraard ook meebetalen aan de gezamenlijke maaltijden en voor de gezamenlijk ingekochte drank.

Interessant was om te zien dat het VAK eigenlijk functioneerde als een soort militaire basis. Een basis van waaruit acties werden gepland en ondernomen, maar ook een basis die zich op zijn manier weer moest beschermen tegen de buitenwereld. Wat was er gebeurd? Enige dagen voor wij arriveerden was er 's nachts brand gesticht in het VAK. Vanuit een snelle auto hadden enige andersdenkenden met een goed gemikte molotovcocktail een oude caravan in lichterlaaie gezet (dit gehoord hebbende besloten wij onze tent op het midden van het terrein te zetten). Dientengevolge werd er op het VAK ook 's nachts wachtgelopen. Aangezien wij gezonde stevige jongens waren gaven wij ons ook op en bevond ik mij op een gegeven moment in dekens gewikkeld van 2.00 tot 5.00 's morgens op een oude bank aan de rand van het VAK. Elk uur controleerden wij de grenzen van het vak om de veiligheid van de andere bewoners te waarborgen. En omdat men ons nog steeds niet vertrouwde, werden ook wij van tijd tot tijd gecontroleerd.

Tja, en wat doe je dan verder gedurende die vijf dagen? Wij besloten dat we in ieder geval een keer wilden koken voor de VAKkers. Dat moest natuurlijk vegetarisch en lowbudget, voor ons geen probleem, want als Wageningse studenten hadden wij hier ruime ervaring mee. Dus met de VAK-bakfiets togen wij eropuit. Bij een tuinderij in de buurt haalden wij verse groenten, we plukten brandnetels langs de sloot voor in de soep en bij de lokale middenstand kochten we de rest van de ingrediënten. Op het VAK was er een keukentje

en wij sloegen aan het kokkerellen. Op een gegeven moment kwam Ayla (een van de permanente actievoerders) binnen met een klein elektronisch apparaatje. Toen we vroegen naar de werking ervan vertelde ze dat ze daarmee verborgen microfoons kon opsporen (die dan eerst door ons geplaatst hadden moeten worden).

Een andere terugkerende activiteit van ons was om naar de Franciscaners te lopen (broeder André). De Franciscaners liepen, met wie maar wilde, tweemaal daags naar de poort van de basis om daar te bidden voor vrede in het algemeen en tegen gebruik van kernwapens in het bijzonder. Op zich waren dit leuke momenten omdat er vaak verschillende mensen van verschillende pluimage meeliepen. Vanuit het VAK was het overigens alleen Frits die hieraan meedeed: de rest vond de Franciscaner actie te tam en koos voor een hardere lijn. De tweemaal daagse vredesmarsen trokken ook internationale aandacht; zo werden wij een keer door de Japanse televisie geïnterviewd. Die Japanse televisie was trouwens afgekomen op een wat grotere actie, die dag vanuit het VAK georganiseerd.

Deze "echte" protestactie speelde zich af langs de hekken van de basis, ter hoogte van het VAK. Op deze actie was aardig wat volk afgekomen en bij ons kwamen ter ere hiervan enige Vlissingse medestanders op bezoek. Aanvankelijk was de sfeer goedmoedelijk en werden er bloemen en ballonnen aan het hek vast gemaakt. Later, tegen de avond, zijn er enkele VAKkers de basis opgegaan. Uiteindelijk is er eentje opgepakt en een uur of wat vastgehouden. Toen hij later op de avond keurig met een politiebusje weer werd afgeleverd aan onze poort, was hij de held van de dag. Toen hem werd gevraagd naar zijn persoonlijke beleving van zijn gevangenschap sprak hij de later zo bekend geworden woorden:

"Tja, dat hoort bij het VAK".

Kruisraketten, problemen voor de zweefvliegers op Woensdrecht

Het besluit om Woensdrecht aan te wijzen als basis voor de kruisvluchtwapens heeft vergaande consequenties voor de leden van de Zweefvliegcombinatie Woensdrecht. Deze combinatie van West Brabantse Aeroclub (in 1934 opgericht als Bergen op Zoomse Zweefclub) en Luchtmacht Zweefvliegclub Woensdrecht vierde in 2004 het zeventigjarig bestaan. In het jubileumboek, dat bij die gelegenheid is uitgebracht, wordt uiteraard ook aandacht gegeven aan de turbulente periode.

Sleepstart van een Ka-8 achter een Tiger Moth van de Koninklijke Luchtmacht

De leiding van de vliegbasis Woensdrecht en eigenlijk de gehele luchtmacht wordt geconfronteerd met een bijzondere situatie wanneer de NAVO in 1979 het zogenoemde dubbelbesluit neemt.

In 1983 besluit ons kabinet tot plaatsing van kruisvluchtwapens op de vliegbasis Woensdrecht. En het recreatieve vliegen heeft in de verdere besluitvorming een lage prioriteit op wat men ziet als de kerntaken van de krijgsmacht. We leven nog in de periode van de Koude Oorlog en in het streven naar een wapenoverwicht past de

plaatsing van deze wapens op ons grondgebied. En de slapende basis Woensdrecht wordt gewekt. Ruw gewekt, want het besluit lokt meteen een forse reactie uit van een groep vredesactivisten. Terwijl de bulldozers op ons oude veld het terrein bouwrijp maken voor de bunkers voor dit wapentuig en voor gebouwen voor de Amerikaanse militairen, komt er een kamp buiten de poort waar mensen de hele week verblijven. Er worden vredelievende acties gehouden, zoals het aanbrengen van bloemen op de omheining van het veld. Maar

het protest neemt soms ook een grimmiger vorm aan. Dan wordt de poort gesloten. Er is een strenge bewaking van de vliegbasis. Voor de zweefvliegers houdt dit in dat zij niet op de basis kunnen of, na een vlieg-dag, de vliegbasis soms pas ver na het middernachtelijk uur kunnen verlaten. De vliegactiviteiten worden verplaatst naar de grasstrip naast de hoofd baan, enkele kilometers verderop. Maar dat betekent wel het transport van lieren en zweefvliegtuigen van het oude veld naar het banencomplex. Juist, enkele kilometers verderop.

Eerste officier op de basis is dan overste Paulides, die heeft gevlogen bij de Zweefvliegclub Deelen. Hij ziet wel mogelijkheden om het zweefvliegen voortgang te doen vinden. En hij overlegt met de Amerikaanse luchtmacht. Want er is wat men noemt een advance-party van de USAF op de basis voor het voorbereidende werk. De leiding daarvan berust bij overste Brian Fullerton. Ook hij heeft begrip voor de belangen van de zweefvliegers. Zeker wanneer het bestuur van de WBAC zowel bij provinciale als landelijke bestuurders aanklopt. Wanneer de USAF de hangaars op het oude veld claimt voor het onderbrengen van materieel, zegt de basis neen, tenzij de USAF voor vervangende stallingruimte kan zorgen voor de zweefvliegers. En daarvoor zorgt men, in de vorm van een hangaar nabij het banencomplex. Een beslissing die wel in het Pentagon moet worden genomen.

En er komt ook een nieuw clubhuis. Na de restauratie van het Markiezenhof in Bergen op Zoom is er een directieket overbodig geworden. Die komt dankzij een besluit van de gemeente beschikbaar voor de zweefvliegers.

Loe Baltussen, toenmalig redacteur van het clubblad Het Circuit en voorzitter van de KLu-club, schrijft een inleiding in het januari-nummer 1987.

1987. Een nieuw jaar. Een jaar ook dat ons wat rustiger 'vliegwater' belooft dan de ja-

ren die achter ons liggen. En aan het begin daarvan is er al weer veel veranderd.

Een enthousiast groepje leden -eigenlijk zijn het steeds dezelfde die je ziet- hebben voortvarend óns clubhuis in het Markiezenhof afgebroken en naar de vliegbasis getransporteerd. Een hele organisatie waarin de deelaspecten duidelijk op elkaar waren afgestemd, om zo optimaal mogelijk in minder tijd het gebouw op 'Zuid' weer op te trekken. Maar niet eerder dan nadat de luchtmachtclub zich had verzekerd van een bouwvergunning van de gemeente Huijbergen.

We hopen dat de tegenslagen die we bij de bouw óók hebben gehad -vorstverlet, installatie, verwarming (defecte ketel), aansluiting elektriciteit (te korte kabel en late aansluiting) - weer achter ons hebben. Er is nog een plan om achter het clubgebouw een opslaghek te bouwen. Daarover vindt nog overleg plaats met de gemeente en het rijk.

Als gevolg van de ongebreidelde bouwlust van onze Amerikaanse vrienden -wellicht komen dit jaar ook enkelen onze club versterken- zijn we inmiddels ook de tijdelijke ruimte in hangaar-zuid kwijt. Met man en macht (dezelfden!) moet er worden gewerkt aan de inrichting van het verblijfslokaal. Maar ook op de inrichting daarvan hebben we goede hoop. Feit is dat al deze projecten onder deskundige leiding gebeuren.

Inmiddels is ook onze nieuwe hangaar opgeleverd. En als het aan ons ligt mag die de komende jaren best blijven staan. Dankzij een enorme lobby waaraan een aantal bestuursleden tot op het hoogste Haagse niveau zeer intensief bezig is geweest, heeft de Luchtmacht voor ons een nieuwe hangaar laten bouwen. En wat eigenlijk niemand voor mogelijk had gehouden, is uiteindelijk dan toch gebeurd. Enige schouderklopjes achter de schermen lijken dan ook best op hun plaats. Duidelijk is in elk geval dat de basis waarop we dit jaar -naar het zich laat aanzien op het speciaal voor de club aangelegde terrein naast de hoofd baan - onze activiteiten kunnen blij-

Een prestatiezweefvliegtuig van de WBAC voor de start. Op de achtergrond een overgangstrainer

ven ontplooiën, een grote toekomst inhoudt voor onze club.

Het oude clubhuis op de vliegbasis wordt afgebroken. Het ontlokt een lid de volgende ontboezeming:

*40 jaar was je ons clubhuis
Ons hokje van vertrouwen,
Nu word je afgebroken
We moeten een andere bouwen.*

*En daar staat dan de club alleen
Zonder huisje van vertier
En wat is een club zonder clubhuis?
Een zweefclub zonder lier.*

*Wat zullen we nu gaan doen?
We zullen een opvolger moeten bouwen.
Er moet veel werk worden verzet
Dus de handen uit de mouwen.*

Maar Loe Baltussen schreef al dat het laatste geen probleem blijkt te zijn. Een zweefvliegclub draait tenslotte op de zelfwerkzaamheid van de leden.

Als de internationale politieke situatie verandert en einde 1987 duidelijk wordt dat de kruisvluchwapens er niet zullen komen, besluit de Klu-club de hangaar te kopen van de beheerder van het veld. De militairen kunnen de koopsom meteen op tafel leggen. Het resterende deel van de investeringskosten wordt niet in rekening gebracht.

De zweefvliegers halen verlicht adem. De actievoerders gaan naar huis. De rust is weergekeerd.

Dit artikel is aangeleverd door de heer W. Adriaansen en overgenomen uit het jubileumboek van de West Brabantse Aeroclub, dat als titel heeft: **IN VOGELVLUCHT**. Het ISBN-nummer is 90-90 18006-0. Het boek is verkrijgbaar bij mevrouw P.A.M. Dijkstra, Melis Blecklaan 61 te 4634 VX Woensdrecht (0164 – 61 35 29) en de prijs bedraagt, afgehaald, € 17,50.

Een eeuw familie Osseschruders in Woensdrecht (*)

door René Jacobs

Jeugtherinneringen en een bidprentje

Ruim vijftig jaar geleden was ik misdienaar – en dus trouwe kerkganger – in de kerk van Hoogerheide. Daarvan herinner ik mij o.a. dat regelmatig een rits namen van de preekstoel werd afgelezen, waarvoor het gebed werd gevraagd. Zij waren de overleden weldoeners van de parochie. Eén naam daarvan is mij altijd bijgebleven, die van *Osseschruders*.(**)

Na overlijden van familieleden werden bidprentjes nogal eens mijn kant uitgeschoven. Een van de oudste, die ik op die manier heb gekregen, is dat van *Johanna Maria Osseschruders*, die in 1831 op 92-jarige leeftijd is overleden. Zij was weduwe van Petrus Jacobs, die in 1827 op 99-jarige leeftijd was overleden. Op het bidprentje staan de personalia van hen beiden

bereikt. Je bent zo honderd jaar terug in de geschiedenis.

Voor mij reden om eens te proberen iets meer van de familie Osseschruders te achterhalen, een naam, die voor zover mij bekend is, niet meer voorkomt.

Het aanknopingspunt was natuurlijk dat bidprentje. Daardoor wist ik dat *Johanna Maria Osseschruders* op 16 november 1831 in Hoogerheide was overleden (en Petrus Jacobs op 25 februari 1827) en geboren te Woensdrecht op 22 januari 1739. Hun huwelijk was gesloten op 4 mei 1760. De verdere tekst geeft een bevestiging van het adagium 'Over de doden niets dan goed': zij hadden een onberispelijk leven geleid.

Voor- en achterzijde van het gedachtenisprentje van Petrus Jacobs en Johanna Maria Osseschruders

vermeld. Dat is wel makkelijk bij genealogisch onderzoek en toch zeker wanneer beiden zo'n respectabele leeftijd hebben

Uit de overlijdensakte bleek dat haar ouders *Johannes Osseschruders* en *Johanna van der Poel* waren. Dit echtpaar werd

voor mij het nieuwe aanknopingspunt, van waaruit ik verder zou gaan zoeken.

Maar voordat ik daarnaar teruggreep, bekeek ik eerst het oudste bevolkingsregister van Woensdrecht van 1830, waar ik vond dat zij stond ingeschreven als 'Anna Maria

Hosseschreuders', 90 jaar oud, geboren te Woensdrecht en wonend te Hoogerheide, huisnummer 27, waar zij inwonend was bij bakker Jacobus Soffers, die getrouwd was met Anna Catharina Jacobs.

De 'Osseschruders' in vogelvlucht

Op 21 augustus 1734 deden *Jan Geertse Osseschruders en Johanna van der Poel* ondertrouw en op 12 september trouwden zij voor de dominee van Ossendrecht. Hij was geboren te Roosendaal, zij te Zandvliet; beiden woonden toen in Woensdrecht. Daags daarna op 13 september 1734 trouwden zij in de katholieke kerk te Hoogerheide (Woensdrecht behoorde tot de parochie Hoogerheide) waar pastoor Thomas Bellen het huwelijk inzegende.

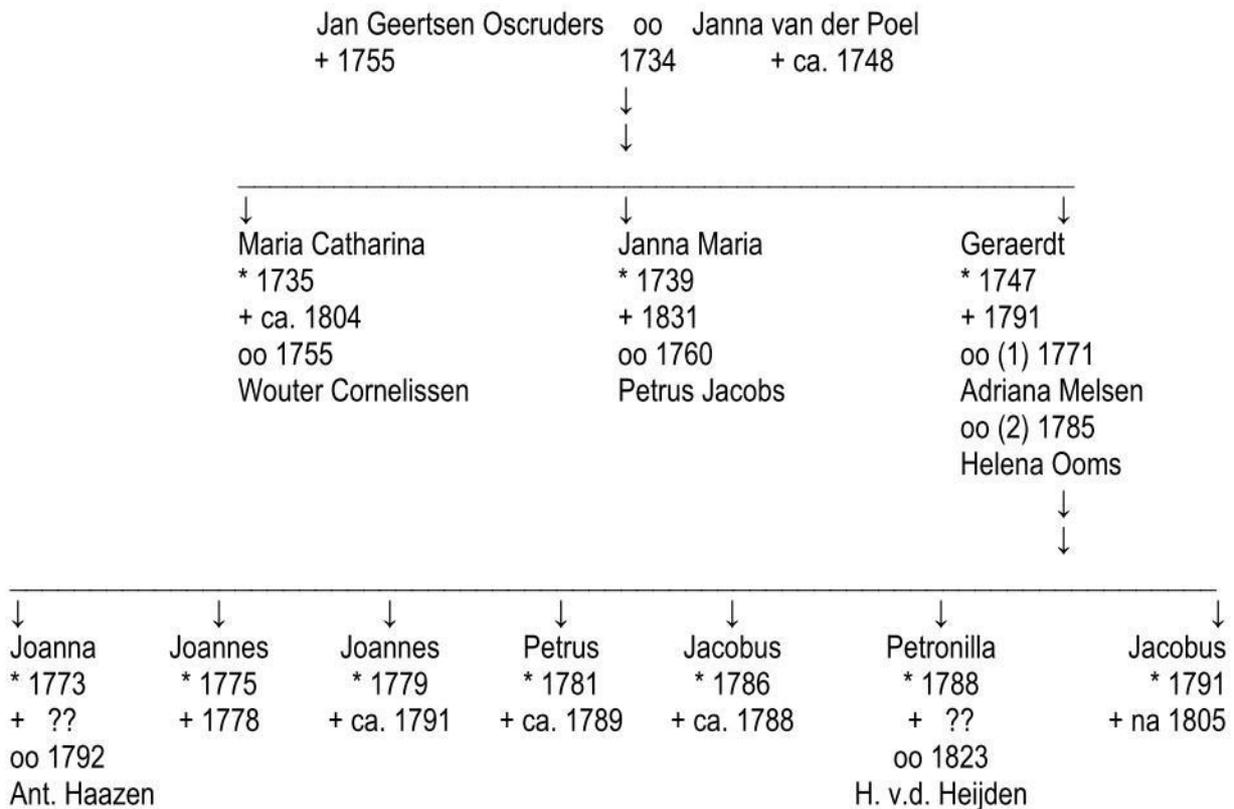
Uit dit huwelijk werden *drie kinderen* geboren: *Maria Catharina*, die op 9 december 1735 werd gedoopt, *Joanna Maria*, op 23 januari 1739 gedoopt, en *Gerardus*, die op 9 mei 1747 werd gedoopt. Hun moeder overleed waarschijnlijk in 1748. Vader Jan overleed in maart 1755. De oudste dochter Maria Catharina huwde op 20 juni 1755 'voor de wet' en 'voor de kerk' met Wouter Cornelissen, weduwnaar van Maria Dirks; deze was geboren te Schooten en woonde in Nieuwerkerk op Duivenland. Maria Catharina leefde nog in 1797; waarschijnlijk is zij vóór 1804 overleden. Zoals we hierboven al gezien hebben, trouwde Joanna Maria op 4 mei 1760 met Petrus Jacobs.

De (enige) zoon *Gerardus Osseschruders* huwde op 30 september 1771 in de kerk van de Wilhelmiëten in Huijbergen met *Adriana Melsen*. Uit dit huwelijk werden *vier kinderen* geboren, *Joanna*, gedoopt op 10 juli 1773, *Joannes*, gedoopt op 16 oktober 1775, die slechts enkele jaren heeft geleefd, nog een *Joannes*, die op 2 februari 1779 werd gedoopt, en *Petrus*, gedoopt op 10 mei 1781. Hun moeder overleed rond 1784.

Gerardus trouwde voor de tweede maal in 1785 met *Helena Ooms*. Uit dit huwelijk werden *drie kinderen* geboren, *Jacobus*, gedoopt op 15 oktober 1786, die slechts twee jaar heeft geleefd, *Petronilla*, gedoopt op 6 april 1788, en weer een *Jacobus*, die op 12 januari 1791 werd gedoopt. Nog in datzelfde jaar op 14 juli overleed Gerardus op 44 jarige leeftijd.

De oudste dochter Joanna trouwde op 16 september 1792 in de kerk van Hoogerheide met Antonius Haazen, afkomstig uit Ossendrecht. De uit het eerste huwelijk geboren (2^e) Johannes en Petrus zijn vermoedelijk resp. in 1792 en 1789 overleden. Jacobus wordt nog wel vermeld in het laatst aanwezig hoofdgeldkohier van 1805; daarna heb ik geen gegevens meer over hem gevonden. Evenmin heb ik Joanna Haazen – Osseschruders verder kunnen traceren. Op 29 mei 1824 trouwde een dochter van haar. Zij was bij dit huwelijk aanwezig. In het oudste bevolkingsregister van Ossendrecht van 1830 wordt zij niet meer vermeld, wel haar man, die dan weduwnaar is. Haar overlijden heb ik merkwaardigerwijs noch in de overlijdensregisters van Ossendrecht, noch in die van de omliggende gemeenten gevonden. Petronilla Osseschruders huwde op 14 oktober 1823 te Woensdrecht met Henricus van der Heijden. Zij was toen 35 jaar oud. Vanaf dan is zij – en ook haar man – spoorloos. Onderzoek in de daarvoor in aanmerking komende registers van Woensdrecht en omliggende gemeenten heeft niets opgeleverd. Daarmee is Johanna Maria Osseschruders voor mij de laatst bekende Osseschruders.

Genealogisch overzicht

Handel en wandel van Jan Geertsen Osseschruders en Johanna van der Poel

Op 31 juli 1734 werd door Jan Osseschruders een huis met hof en erf en een wagenmakerwinkel met de gereedschappen en de voorraad hout gekocht van de Woensdrechtse wagenmaker Hendrik Oerlemans. Op 4 september, ruim een week voor zijn huwelijk met Johanna van der Poel, werd de verkoop bekrachtigd door de overdracht van de eigendommen en de betaling van tweederde van de koopsom, namelijk 800 gulden, en op belofte dat de resterende 400 gulden een jaar daarna zouden worden betaald. Voor het huis moest hij 450 gulden betalen, voor de winkel 750 gulden. Bij de verkoop was nog bepaald dat Osseschruders voor Oerlemans gratis een nieuwe wagen zou maken en dat hij pastoor Bellen nog zou betalen voor het hout dat op de 'vogelkoy' lag en dat Oerlemans had gekocht. Het huis met de winkel lag aan de noordkant van de Dorps-

straat in Woensdrecht. Na deze zakelijk transactie kon hij met een gerust hart zijn bruid op 13 september naar het altaar begeleiden om het huwelijk te laten inzegenen door pastoor Thomas Bellen. Enkele jaren later, op 23 december 1737, kocht hij nog een stukje land van ongeveer één gemet van Adriaan Muts; dit perceel grensde aan zijn erf. Deze koop kostte hem 200 gulden. Intussen was er al een klein gezinnetje gevormd met de geboorte van Maria Catharina, die op 9 december 1735 gedoopt werd. Het tweede kind, Joanna Maria kondigde zich ruim drie jaren daarna aan en werd gedoopt op 23 januari 1739. Dan zou het acht jaren duren voordat het derde kind werd geboren, een zoon, Gerardus, die op 9 mei 1747 werd gedoopt.

Door de ouders Jan en Johanna werden tijdig voorzieningen getroffen voor het geval een van beiden zou komen te overlijden.

Op 28 december 1745 lieten zij bij de schepenbank van Woensdrecht hun testament opmaken. Jan is gezond naar lichaam en geest. Zijn vrouw is ziek en is bedlegerig. Aan de Dorpsarmen (burgerlijk armbestuur) wordt één gulden gelegateerd. Zij verklaren elkaar tot enige en universele erfgenaam. De langstlevende is gehouden de kinderen, totdat zij 18 jaar worden, op te voeden, te laten onderwijzen en een ambacht te laten aanleren. Bij het bereiken van de 18-jarige leeftijd of eerder bij een huwelijk hebben de kinderen recht op een uitkering van 12 gulden. Ingeval de langstlevende hertrouwt, dient aan de kinderen in plaats van 12 gulden 400 gulden te worden betaald. Dat bedrag strekt tot voldoening van het vaderlijk of moederlijk erfdeel. Vanzelfsprekend wordt bepaald dat de langstlevende voogd zal zijn over de minderjarige kinderen. Jan Osseschruders ondertekent het testament; Johanna van der Poel zet een kruisje, want zij kan niet schrijven. Helaas stierf Johanna enkele jaren daarna, waarschijnlijk in 1748, met achterlating van man en drie jonge kinderen.

Over de activiteiten van Jan als wagenmaker zijn we weinig te weten gekomen. Uit de dorpsrekeningen is niet gebleken dat hij en zijn zoon Gerardus werkzaamheden hebben verricht voor het dorp. Hun activiteiten zijn zeker vooral gericht geweest op de boeren. Uit de hoofdgeldkohieren over de periode 1737 – 1755 blijkt dat Jan steeds wel een knecht in dienst heeft gehad. In 1737, waar hij als *Jan Geerts* (zoon van Geert) staat genoteerd, was een zekere Corstiaan knecht. In het volgende jaar, waar de naam *Hosseschruders* voor het eerst wordt gebruikt, was een Christiaan zijn hulp. In de loop der jaren waren Willem Polders, Mattheus Wagemakers, Jacobus van der Poel, Jan Verhoeven en Hen-

drik Ribbers zijn knechten. Jacobus van den Boom was van 1747 tot 1754 werkzaam bij de wagenmaker. In dat laatste jaar had Jan zelfs twee knechten. Naast Van den Boom was ook Piet van Velthoven in dienst, die dit in 1755 – het jaar van overlijden van Jan – bleef. Na de dood van Jan bleef Piet nog bodediensten voor de winkel doen, waarvoor hij 6 gulden 12 stuivers ontving. Johannes Dirksen nam een maand lang de zorg op zich voor het wagenmakerbedrijf. Dat bracht hem 8 gulden 16 stuivers op.

Zoals vele inwoners van Woensdrecht en de andere dorpen in de omgeving van Bergen op Zoom heeft ook de familie Osseschruders zeker de overlast en de spanning gevoeld van de belegering en bezetting van die stad door de Fransen in 1747 – 1748. Ten behoeve van de in de streek gelegeerde troepen moesten bewoners allerlei diensten leveren. Jan Osseschruders was een van hen. Hij trad op als gids en hij was werkzaam aan de Roverschans. Voor zijn werk als gids kreeg hij 4 gulden en 4 penningen uitbetaald, voor het werk aan de Roverschans 13 stuivers en 8 penningen. Het duurde wel tot 11 maart 1750 voordat hij zijn loon ontving.

Op 15 december 1752 verkocht hij van zijn grond aan de Dorpsstraat een stuk van 80 roeden aan Hendrik Perdaens voor 80 gulden. Waarom Jan geld moest lenen, wordt niet duidelijk, maar op 26 februari 1755 verklaarde hij voor de schepenbank dat hij 600 gulden tegen een rente van 4% geleend had van mr. Jacob Johan Bracco te Bergen op Zoom. Het was de laatste rechtshandeling die Jan Geertse Osseschruders zou verrichten, want in maart 1755 overleed hij, drie minderjarige kinderen achterlatend. Op 30 januari 1771 werd de lening afgelost.

Na het overlijden van Jan Geertse Osseschruders

De drie wezen Maria Catharina, 19 jaar oud, Janna Maria, 16 jaar, en Gerardus, 8

jaar, werden onder voogdijschap van Pieter Voormaat, die smid was in Woensdrecht,

Kaart van gedeelte van Woensdrecht rond 1770, getekend door H. Adan. (Woensdrecht, dorpsarchief inv. nr. 262). De langgerekte straat is de Dorpsstraat. Het daaraan gelegen perceel 132, met huis en schuur, was van 1771 tot 1790 eigendom van Geraerd Osseschruders. In 1790 kocht hij perceel 142, waarop een huis stond, de voormalige herberg De Dorenbosch. Op de kaart ziet men op perceel 128 de kerk met 'stompe toren' met de nog bestaande begraafplaats, aan de Rijzendeweg gelegen.

en Jacobus van der Poel, wagenmaker in Ossendrecht, geplaatst. Zij legden op 25 maart 1755 de daarvoor vereiste eed af voor de schepenbank van Woensdrecht. Op dezelfde dag werd op verzoek van hen beiden de inventaris van de nagelaten boedel opgemaakt door A. de Meester en Matthijs Meesters.

We zien daar dat in de keuken twee tafels met stoelen staan, twee bedden, vanzelfsprekend tinnen potten, kannen en lepels, schotel- en lepelrekken, twee spinnewielen en wat men al meer kan verwachten in een keuken; maar ook drie snaphanen liggen daar. In de stal werden twee koeien, een varken en enige hoenders genoteerd. En in de kast in de keuken, die direct na het overlijden was verzegeld, troffen de inventarisatoren o.a. schrijfboeken, kwitanties, zilveren schoengespunten, een gouden ring aan en aan contant geld een dukaat, drie Zeeuwse rijksdaalders, twee stuivers en drie duiten. Deze penningen werden aan de oudste dochter Maria Catharina gegeven als huishoudgeld. Secretaris Johan Theodoor Morin nam in zijn functie van curator de schrijfboeken, almanakken en losse kwitanties onder zijn beheer.

Binnen enkele maanden na het overlijden werden het huis en werkhuis met hof en erf, het halve gemet land en de wagenmakers winkel met alle gereedschappen publiekelijk verkocht. Op 7 mei 1755 vond de eerste zitdag plaats. Jacobus van der Poel zette in voor 1.550 gulden; hij verhoogde dit bedrag met 150 gulden. Drie weken daarna op 28 mei verhoogde Wouter Cornelissen het bod met 100 gulden, waarmee hij voor 1.800 gulden koper werd. Jacobus Jacobs sr., Willem van Putte en Machiel Cornelissen, allen boeren in de Hinkelenoordpolder, stelden zich borg voor Wouter. Op 9 juli 1755 werd de koop bekrachtigd voor de schepenbank van Woensdrecht. Intussen was op 20 juni Wouter Cornelissen gehuwd met Maria Catharina Osseschruders. De definitieve

koopsom bedroeg 1.710 gulden. De sinds 26 februari 1755 daarop rustende hypotheek van 600 gulden nam hij over. Door zijn huwelijk met de oudste dochter van Jan Osseschruders werd eenderde deel van de resterende 1.110 gulden = 370 gulden gekort. Het restant van 740 gulden bleef gehypothekeerd op het pand ten behoeve van de twee andere kinderen Janna Maria en Gerardus tegen een rente van 4%. Hiervoor stelden zich borg de hierboven genoemde borgen, ieder voor 100 gulden, en Mathijs Meesters, schepen van Woensdrecht, eveneens voor 100 gulden, en Maria Barvoets uit Hoogerheide voor 200 gulden. Pas een klein jaar later op 24 mei 1756 werd door curator Morin verantwoording afgelegd en de rekening van de nalatenschap opgemaakt. Aan de inkomstenkant staat 1.150 gulden 9 stuivers 10 penningen genoteerd. Aan de uitgavenkant 1.112 gulden 11 stuivers 4 penningen. Dus er was een batig saldo van 37 gulden 18 stuivers en 6 penningen. Uit de rekening blijkt dat de begrafenis van Jan 18 gulden 10 stuivers heeft gekost: aan kerkrechten en voor het luiden van de klok moest 2 gulden 6 stuivers worden betaald; voor de kaarsen bij de baar werden 12 gulden betaald en pastoor Thomas Bellen kreeg 4 gulden 4 stuivers voor 'gedane diensten'. Chirurgijn Caspar Essers ontving als honorarium 1 gulden 10 stuivers. Aan het einde van de rekening wordt ook nog gemeld dat Wouter Cornelissen tot voogd is aangesteld in plaats van Pieter Voormaet en dat hij Gerardus zal opvoeden en 'onderhouden' totdat deze de leeftijd van achttien jaar heeft bereikt. Wouter zal dan 300 gulden worden uitgekeerd als tegemoetkoming in de gemaakte kosten. Over Janna Maria wordt verder niet gesproken. In het hoofdgeldkohier van 1755 staat zij bij P. de Jong-van der Wouwe vermeld als 'meid'. Zij huwde op 4 mei 1760 met Petrus Jacobs, landbouwer in de polder Hinkelenoord, zoals we al eerder hebben vermeld.

Gerardus Osseschruders en Adriana Melsen

Op 8 februari 1771 werd Gerardus door koop de nieuwe eigenaar van het huis met bijgebouwen en de wagenmakerwinkel, die zijn schoonbroer Wouter Cornelissen in 1755 uit de boedel van Jan Osseschruders had gekocht. De koopsom bedroeg 1.900 gulden. De winkel-werkplaats nam Gerard met directe ingang in gebruik. Het huis zou per 1 mei ter beschikking komen en het land mocht tot aan de stoppeltijd door Cornelissen gebruikt worden. Zoals we eerder hebben gezien, was de hypotheaire geldlening van 600 gulden, afgesloten op 26 februari 1755, op 30 januari 1771 afgelost. Gerard kon dus met een schone lei beginnen. Een goed half jaar later, op 30 september 1771 trad hij in het huwelijk

met Adriana Melsen, afkomstig uit Zuidgeest.

Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren: Joanna (1773), Joannes (1775), Johannes (1779) en Petrus (1781). Op 27 oktober 1783 verschenen Gerardus en Adriana voor de schepbank om hun testament te laten vastleggen. Daarin verklaarden zij elkaar tot enige en universele erfgenaam. De langstlevende werd verplicht de kinderen op te voeden en, wanneer deze meerderjarig waren geworden, gezamenlijk 18 gulden uit te keren als hun vaderlijk of moederlijk erfdeel. Tenslotte stelden zij elkaar tot voogd aan. Dit testament zou op korte termijn ten uitvoer gebracht moeten worden, want (waarschijnlijk) in 1784 overleed Adriana Melsen.

Gerardus Osseschruders en Helena Ooms

In het volgende jaar trouwde Gerardus met Helena Ooms. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren: Jacobus (1786), die in 1788 of 1789 is overleden, Petronilla (1788) en Jacobus (1791).

Net zo min als van zijn vader veel bekend is van zijn werkzaamheden als wagenmaker, is dat van Gerardus. Vanaf de tijd dat hij het wagenmakerbedrijf van Wouter Cornelissen had overgenomen, had hij ook altijd een knecht in dienst, een enkel jaar twee. In 1776 was er een dienstbode in dienst, Janna de Vos, en ook in het jaar van het overlijden van zijn eerste vrouw, toen hij Lucia Thoolenaars had in gehuurd.

In 1787 waren Anthonie van Straalen en Adriaan Kerssemans in dienst bij Gerardus. In de nacht van zaterdag op zondag 18 – 19 augustus hadden zij hooglopende ruzie gekregen, toen zij in de buurt van de Onderstal liepen. Het liep zo hoog op dat Van Straalen Kerssemans met een knuppel ‘op een gantsch onmenselijke en moordadige wijze’ neersabelde. Kerssemans kwam niet meer bij kennis en overleed ’s avonds rond 6 uur in Hoogerheide. Daags

daarna onderzocht chirurgijn Benedictus Esser het lijk. Op 27 augustus getuigden diverse personen voor de schepbank van Woensdrecht. Van Straalen was kort na zijn daad gevlucht. Op 25 juli, 15 augustus, 5 en 26 september 1788 werd hij opgeroepen om voor de schepbank te verschijnen; tevergeefs. Op 17 juni 1789 werd hij bij verstek veroordeeld tot verbanning uit de jurisdictie van Woensdrecht, uit de stad en het markiezaat van Bergen op Zoom en uit de heerlijkheid Borgvliet, onder bepaling dat hij daar nooit zou mogen terugkeren. Helaas zijn de getuigenverklaringen niet bewaard gebleven, waardoor we verder niets weten over de concrete personen en het verloop van de gebeurtenissen.

In 1791 beëindigde Gerardus Osseschruders zijn bedrijf en begon een ‘nieuw’ leven dat echter van korte duur zou blijken te zijn. Op 19 november 1790 verkocht hij onderhands zijn bedrijf aan Jacobus de Vos voor 1.000 gulden. De eigendom ging die dag over naar de nieuwe eigenaar, die het echter pas op 1 mei 1791 in gebruik mocht nemen. Op diezelfde dag, 19 november

kocht Gerardus ook onderhands van Jan Meeuwezen, de smid in Woensdrecht, een huis, dat vroeger de herberg 'De Dorenbosch' was geweest, voor het bedrag van 800 gulden. Hij zou het pas op 1 mei 1791 in gebruik mogen nemen. De huurders mochten tot op die datum daar blijven wonen, waarvoor Gerardus wel de huurpenningen tot die dag inde. Tussen de datum van koop en verkoop en de feitelijke verhuizing maakte het echtpaar Osseschruders – Ooms voor de notaris van Ossendrecht op 13 november 1790 hun testament op. Zij legateerden aan 'de armen van Woensdrecht' (= armbestuur) een gulden zes stuivers. Gerardus prelegateerde aan Johanna en Johannes Osseschruders, de twee nog levende kinderen uit zijn eerste huwelijk met Adriana Melsen, samen een bedrag van 36 gulden. Verder benoemde

hij tot zijn enige en algehele erfgenaam de hierboven genoemde kinderen, de kinderen uit zijn huwelijk met Helena Ooms en zijn vrouw Helena. Op haar beurt verklaarde zij tot enige en algehele erfgenamen haar zoon Jan Cremers, het kind uit haar eerste huwelijk met Pieter Cremers, en de kinderen uit haar huidige huwelijk. Gerardus benoemde tot voogden over de kinderen uit zijn eerste huwelijk Pieter Jacobs uit de Hinkeloordpolder en Wilhelmus Melsen uit Ossendrecht. Helena stelde tot voogden over haar zoon Jan Cremers Johannes Ooms uit Tholen en Jan van Harten uit Nieuw-Vossemeer aan. Tenslotte benoemden zij elkaar tot voogd over de kinderen, uit hun huwelijk geboren. Zoals hierboven reeds vermeld werd, overleed Gerardus op 14 juli 1791.

De 'illiquide' boedel van Gerardus Osseschruders

Helena Ooms bleef als weduwe achter met de 18 jaar oude Joanna en de 12 jarige Jan Osseschruders, kinderen uit het eerste huwelijk van Gerardus, en met de 3-jarige Petronilla en de half jaar oude Jacobus, kinderen uit haar huwelijk met Gerardus. Bovendien had zij ook nog de zorg over Jan Cremers, een zoontje uit haar eerder huwelijk met Piet Cremers.

Naast deze zorg kwam zij voor een geheel niet verwachte verrassing te staan. Bij het opmaken van de boedelinventaris in het najaar van 1791 bleek dat haar man, met wie zij in 1785 in gemeenschap van goederen was getrouwd, geen inventaris had gemaakt van de boedel van zijn eerste vrouw Adriana Melsen en dat nu bleek dat die boedel met schulden was belast. Zij wist daar niets van. Zij verklaarde in alle oprechtheid dat zij wel 2.600 gulden had ingebracht in de boedel, die gedeeltelijk waren gebruikt om een obligatie aan Pieter Jacobs af te lossen en om een aantal rekeningen te betalen. Haar kon de 'illiquide' toestand van de boedel niet worden verweten.

Bij de afhandeling van de boedel kwam nog een probleem, De voogden over Janna en Jan Osseschruders, de minderjarige kinderen uit het eerste huwelijk van Gerardus, weigerden in eerste instantie de nalatenschap te aanvaarden. Zij deden een beroep op het 'ius deliberandi', d.w.z. zij hielden het al of niet aanvaarden in beraad. Bij het opmaken van de inventaris van de boedel was gebleken dat de schulden groter waren dan de baten en dat er dus niets te halen viel voor hun pupillen. Op die grond zagen de voogden zich genoodzaakt de boedel te verwerpen.

Om dit te voorkomen werd de oplossing gevonden in een overeenkomst, die op 23 juni 1792 werd gesloten met de Woensdrechtse wagenmaker Cornelis Vadde, die intussen gehuwd was met Helena Ooms. De boedel en goederen, die Gerardus en Helena gezamenlijk hadden bezeten, werd overgedragen aan Cornelis Vadde. Daarvoor moest hij aan Janna en Jan Osseschruders 36 gulden betalen als hun moederlijk erfdeel en 554 gulden 8 stuivers, waarop zij recht hadden als erfgenamen

van hun grootouders Jan Melsen en Pieter-
nella Busters. Van dit laatste bedrag werd
100 gulden gekort vanwege het lesgeld
voor de vioollessen die Jan Osseschruders
kreeg. Dus aan de kinderen Osseschruders
werd door Vadde 454 gulden 8 stuivers
uitgekeerd. Bovendien moesten de ten
onterechte aan Pieter-
nella (Petronilla) Os-
seschruders toebedeelde 109 gulden, af-

komstig van haar overleden halfbroer Pie-
ter, overgedragen worden aan Janna en
Jan. Cornelis Vadde nam tenslotte op zich
alle schulden, waarmee de nalatenschap
van Gerardus Osseschruders nog zou zijn
belast, te voldoen en hij zegde toe aan alle
nog levende kinderen van Gerardus 6 gul-
den uit te keren als tegemoetkoming in hun
vaderlijk erfdeel.

Voorzichtig kijkje in de financiële situatie van de familie

In het dorpsarchief van Woensdrecht zijn
verschillende belastingkohieren aanwezig,
b.v. de hoofdgeldkohieren die voor dit ar-
tikel vooral gebruikt zijn om de samenstel-
ling van de huishoudens Osseschruders te
kunnen reconstrueren. Ook zijn de kohie-
ren van de personele belasting over de pe-
riode 1704 – 1805 bewaard gebleven. Voor
die belasting werd het hoofd van het huis-
houden aangeslagen naar draagkracht.

Het beroep en het aantal dieren, dat men
had, was daarbij bepalend. Daarbij werd
onderscheid gemaakt in boer, arbeider,
thuislegger, paard en koe (of beest). Af-
hankelijk van het zg. ‘kwaad slot’ van de
personele jaarrekening werd door het
dorpsbestuur de totale opbrengst van de
personele belasting voor het daarop vol-
gende jaar vastgesteld en daarvan werd de
individuele aanslag afgeleid.

In de voor dit artikel relevante periode (diverse jaren ontbreken) waren de tarieven als volgt:

boer: 1735– 1741: 2 gulden; 1742 – 1744: 1 gulden; 1745: 10 stuivers; 1746: 1 gulden; 1749: 2 gulden;
1750: 4 gulden; 1751: 3 gulden; 1752 – 1754: 2 gulden; 1755: 3 gulden; 1776 – 1783: 2 gulden.
koe: 1735– 1741: 4 stuivers; 1742–1744: 2 stuivers; 1645: 1 stuiver; 1746: 2 stuivers; 1749: 4 stuivers;
1750: 8 stvers; 1751: 6 stuivers; 1752–1754: 4 stuivers; 1755: 6 stuivers; 1776–1783: 4 stuivers.

Om enig inzicht proberen te krijgen in de
financiële situatie van de familie Osse-
schruders heb ik in het hieronder staande
overzicht de aan haar opgelegde aanslagen
‘personele belasting’ afgezet tegen de tota-
le opbrengst. Dit is vooral bedoeld als
voorbeeld hoe geprobeerd kan worden met
behulp van de verschillende belastingko-

hieren meer inzicht te krijgen in de finan-
cieel/economische situatie van een familie.
Hoewel de Osseschruders wagenmaker
waren, werden zij voor de tariefstelling ge-
lijk gesteld met de ‘boer’, onder welke ca-
tegorie vermoedelijk alle niet-arbeiders
werden begrepen.

*Op deze foto van de Dorps-
straat in Woensdrecht uit de
dertiger jaren van de vorige
eeuw moet het wagenmakers-
bedrijf van Osseschruders aan
de rechterkant van de straat
gesitueerd worden, ongeveer
op de plaats van 'Polderzicht'.*

Jaar	totale opbrengst in gulden, stuivers, penningen	familie Osseschruders	
		aantal beesten	aanslag in gulden,stuivers
1735	143 – 6	-	2
1737/38	177 – 6	2	2 – 8
1741	159 – 14	1	2 – 4
1742	79	1	1 – 2
1743	79 – 7	-	1
1744	80 – 12	-	1
1745	39 – 00 – 8	2	0 – 12
1746	79 – 11	1	1 – 2
1749	132 – 10	1	2 – 4
1750	282 – 8	1	4 – 8
1751	206 – 9	1	3 – 6
1752	138 – 18	1	2 – 4
1754	142 – 12	2	2 – 8
1755	219 – 9	1	3 – 6
1776	175 – 14	1	2 – 4
1777	169 – 6	-	2
1778	179 – 16	-	2
1779	174	-	2
1780	172 – 18	-	2
1782	176 – 16	-	2
1783	164 – 3 – 8	-	2

Het zal duidelijk zijn dat met deze gegevens nog weinig gedaan kan worden, laat staan conclusies kunnen worden getrokken. Het is misschien een eerste aanzet tot verder onderzoek.

Fundatie Osseschruders

In het fundatie- en schuldenboek van de parochie O.L. Vrouw Hemelvaart in Hoogerheide, dat de periode 1796 – 1958 bestrijkt, staat als 17^e fundatie genoteerd:

“Hossenschreuders: 26 gelezen h. missen voor de volgende personen (voor ieder twee): Joannes Hossenschreuders, Maria Petronella de Proost, Gerardus Hossenschreuders, Adriana Melsen, Antonius de Proost, Maria Catharina de Winter, Antonius Haezen, Joanna Hossenschreuders, Antonius Verbucken, Joanna Caecilia de Proost, Josephus de Proost, Joannes Baptista de Proost, Maria Anna de Proost.

Eeuwigdurend: geschonken eenduizend gulden: volgens machtiging van Z.D.H. Mons.J. van Hooijdonk, 1851”.

Op de betreffende pagina is een briefje geplakt, waaruit blijkt dat de latere opvolger

van Van Hooijdonk als bisschop van Breda, P Hopmans op 15 januari 1929 heeft bepaald dat het aantal missen op 26 bleef gehandhaafd en dat het stipendium voor de priester, die de mis opdraagt, van 60 cent verhoogd zou worden tot één gulden. De missen mochten tot 1939 ook elders worden gelezen.

Vanaf 1939 tot 1952 werd vergeten de missen te lezen. Dit werd door de toenmalige bisschop Jos Baeten gecorrigeerd met een aantal maatregelen, neergelegd in een brief van 13 oktober 1953. Deze brief werd door pastoor G. Konings op dezelfde pagina in het fundatieboek erbij geplakt. Voortaan zouden geen 26 missen meer worden gelezen, maar zes waarvoor de priester fl. 2,50 per opgedragen mis zou ontvangen. Over de jaren 1939 – 1952

dienden nog 84 missen gelezen te worden. Dit werd opgelost door aan het Juvenaat van de Paters van het H. Hart in Bergen op Zoom 20 missen over te dragen en aan het bisdom Breda 64 missen.

Het laatste wat ik vond over deze fundatie was een los velletje in het 'register van geldleningen', dat een overzicht geeft van de fundaties in 1973, waarop deze fundatie van de familie Osseschruders, groot 1.000 gulden, als eeuwigdurend wordt vermeld.

Hiermee ben ik terug aan het begin van mijn verhaal, waar ik vertelde dat mijn kennismaking met de naam Osseschruders in de kerk van Hoogerheide plaats vond. De cirkel is rond met de aantekeningen over de fundatie Osseschruders, waar de parochie van Hoogerheide jarenlang haar voordeel mee deed.

* Dit enigszins gewijzigde artikel is eerder verschenen in 'West-Brabantse voorouders', een boekuitgave onder redactie van Ton Reniers (Almere 2003). Hierin zijn als bijlagen bij het artikel opgenomen: inventaris van de boedel van Jan Geertsen Hoscruders d.d. 25 maart 1755 en de afrekening van die boedel d.d. 24 mei 1756, en de inventaris (met taxatie) van de boedel van Gerardus Osseschruders d.d. 30 september en 31 december 1791. Bovendien is het artikel uitvoerig van voetnoten voorzien, waarbij verwezen wordt naar de door mij geraadpleegde bronnen. Ik geef u hierbij de belangrijkste: de doop-, trouw- en begraafboeken van Woensdrecht, belastingkohieren, archief van de schepenbank van Woensdrecht en notarieel archief van Ossendrecht.

** De naam wordt op verschillende wijzen geschreven: Hosgruders, Hosschruders, Osseschruders e.d. In dit artikel is gekozen voor 'Osseschruders' zoals op het bidprentje is vermeld.

Op de plaats van het huidige 'Polderzicht' heeft de familie Osseschruders vanaf 1734 tot 1791 het wagenmakersbedrijf uitgeoefend.

“Allochtoon” in Putte

door Corrie van Trijen-Koenraadt

Toen een redactielid van de heemkunderkring mij vroeg of ik als “allochtoon” in Putte een stukje wilde schrijven voor dit blad, heb ik graag ja gezegd.

De heemkunderkring “het Zuidkwartier” houdt levendig hoe het leven vroeger in Putte en omgeving was. En met mijn achtergrond die dicht bij de natuur ligt, mijn ouders hadden een agrarisch bedrijf, is de affiniteit met dit onderwerp groot.

Bij ja zeggen hoort ook dat je bij jezelf te rade gaat wat het eigenlijk betekent om “allochtoon” in Putte te zijn.

Van de Steenbergse klei naar het Putse zand. Van de stad naar een dorp, hoewel de meeste mensen niet weten dat Steenbergen een stad is. Van het beschermde agrarische platteland met zijn dijken naar de Putse bossen.

Als kind sta je er niet bij stil waar je opgroeit, dat is een vanzelfsprekendheid. Naarmate je ouder

wordt, zie je meer van de wereld. Mijn jeugd kenmerkte zich door de geborgenheid, familie, kennissen, allen in dezelfde sociale omgeving. Behulpzaamheid was een vanzelfsprekendheid.

De reden dat wij in Putte zijn komen wonen was, dat mijn man hier een baan bij een bank kreeg. Dat wij in Putte zouden gaan wonen had niet onze voorkeur. Wij vonden Putte maar een dorpje, klein en met veel Belgische invloeden. De hoofdstraat zag er bij het passeren ongezellig en verlaten uit. Maar als je niet zo snel in de andere plaatsen iets kunt vinden, ga je toch maar eens in het dorp zelf kijken. En zodoende wonen we nu weer al 28 jaar in Putte.

Over veel plaatsen kun je een boek schrijven, maar over Putte wel drie. Wij hebben vaak verbaasd gestaan over de verschillen hier. Daar heb je natuurlijk eerst de echte Puttenaar. Hij moet eigenlijk niets hebben van al die import. Maar hij ontkomt er in deze tijd niet aan.

Het is een gesloten gemeenschap, waarin iedereen iedereen kent en waaraan men zijn of haar identiteit ontleent. Overleg is niet hun sterkste kant. Als ze het ergens

niet mee eens zijn, wordt de handdoek snel in de ring gegooid. Hun dialect is geen Brabants maar neigt meer naar het Belgische. En als je geen Brabander bent, versta je ze al helemaal niet. Ze praten over een frietpot (friteuse) en over een voetbalplein (voetbalveld).

Voor geen goud vertrekken ze uit Putte. Ze zitten liever een uur in de auto om naar hun werk te rijden, dan dat ze verhuizen.

Corrie van Trijen-Koenraadt

Omdat het een grensplaats is vind je er ook mensen van allerlei nationaliteiten. Door de komst van Bayer en BASF en later GE en Philip Morris, is het aantal nationaliteiten het hoogst van alle dorpen in de Zuidwesthoek. En dat geeft Putte een grote verscheidenheid aan mensen, inkomen en cultuur.

Mede door deze grote verscheidenheid ontstaan er situaties zoals: twee tennisverenigingen, twee tafeltennisverenigingen, twee voetbalverenigingen, twee carnavalsverenigingen.

En dat voor een plaats met een goede 3500 inwoners.

Het aantal banken was ook voor zo'n kleine plaats gigantisch. Belgen kwamen hier om hun geld te beleggen en couponnetjes te knippen.

Putte is natuurlijk ook bekend om zijn bijzondere positie op het gebied van de seksindustrie. Ten gevolge van het verbod op sekswinkels bij onze zuiderburen, was Putte een plaats waar dat allemaal wel kon. En zo kon het gebeuren dat als je cadeautjes voor een kinderverjaardag moest hebben, je eerst via de seksartikelen bij het speelgoed kwam. Onze kinderen hebben, zoals alle kinderen, best wel eens stiekem naar al die blaadjes en artikelen gekeken, maar eigenlijk waren ze er zo aan gewend, dat het ze niet meer opviel.

Als grensplaats neemt Putte een unieke plaats in in de Zuidwesthoek. Hier zijn de winkels zeven dagen per week open. Elke dag vers brood. Altijd leven in de brouwerij. Die saaie hoofdstraat is gemoderniseerd. Grootwinkelbedrijven zien er brood in om er winkels te openen. Vele Belgen komen er winkelen. En was het vroeger zo dat wij naar België gingen omdat daar de boodschappen goedkoper waren, nu is het weer andersom. Dat onderscheid heeft altijd gezorgd voor levendigheid en de smokkelaargeest zal hier voorlopig nog wel rond blijven waren.

Zo opsommend hoe het leven in Putte is en was komt de reden van dit stukje naar voren, "allochtoon" in Putte, of ben ik intussen een Puttenaar geworden?

Toen wij hier dus toch kwamen wonen en de kinderen hier geboren werden, twee zonen, woonden we in een heel gezellige straat. Veel kinderen in de directe omgeving, dus de contacten waren gauw gemaakt.

De kinderen gingen naar de basisschool, en ik leerde via de kinderen, via ouderraad, schoolbestuur en het verenigingsleven, veel mensen kennen.

Vooraf doordat wij beiden en de kinderen graag sporten, leer je veel mensen kennen. Mijn man is tien jaar jeugdleader geweest bij voetbalvereniging De Grenswachters en ik ben via de jeugdcommissie van tennisvereniging "De Put", bestuurslid, voorzitter van deze club, daarnaast bestuurslid, voorzitter van Tennisstichting Zuidwesthoek; dus actief in het verenigingsleven. Ook breng ik maaltijden rond en doe het een en ander bij de Kerk. En het Astmafonds kan een keer per jaar rekenen op het organiseren van de collecte.

Zo hebben we heel veel mensen leren kennen in Putte en mogen we ook echte Puttenaren tot onze vrienden rekenen. Dat is echt niet vanzelf gegaan. Dat hebben we moeten verdienen.

In deze 28 jaar is er veel veranderd in Putte, de echte scherpe kantjes van beperktheid zijn eraf. Het couponnetjes knippen is voorbij, van elk vereniging is er maar een meer, het aantal seksshops is duidelijk minder, het aantal buitenlanders dat voor een paar jaar hier kwam wonen is aanzienlijk minder, en ook de Puttenaar leeft anno 2006.

Toch wil nog steeds het merendeel van de hier geboren Putse jeugd in Putte blijven wonen.

Dat geldt niet voor onze zoons die, al hebben ze er een fantastische jeugd gehad, hier nooit zouden willen wonen. Zij zijn ondertussen uitgevlogen en wonen in Antwerpen en Bergen op Zoom.

En wij, mijn man en ik, wonen hier erg prettig, maar "allochtoon" in Putte zullen we altijd wel een beetje blijven.

VAN VROEGER EN NU:

door Corné Brugman

Van schraalhans tot vetzucht

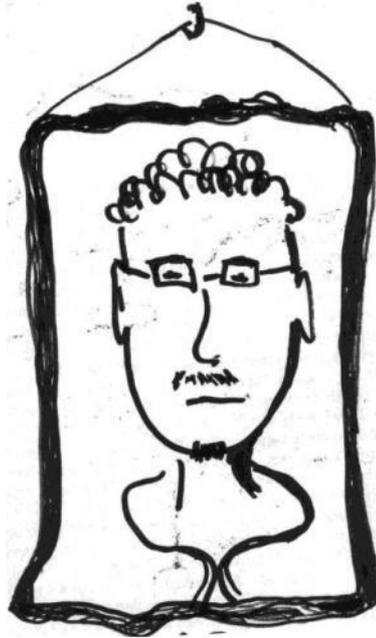
“Ja, er is wel veel veranderd” zucht Jan. Onze oude buurman heeft zojuist BN De Stem gebracht. We lezen de krant samen. Hij eerst - 's morgens vroeg- waarna hij de krant naar ons brengt. Altijd is hij daarbij te vinden voor een praatje en liefst ook een mok koffie.

Ik kijk hem aan en vraag wat de aanleiding is voor zijn opmerking. Het blijkt te maken te hebben met nieuws in de krant. “We worden allemaal te dik”, zegt Jan. “En daarvan worden we ziek. We krijgen het ervan aan ons hart, krijgen suikerziekte en wie weet wat nog meer”.

In de krant staat dat er een obesitas epidemie aan het ontstaan is, zowel onder kinderen, als onder volwassenen. De overheid ziet dit als een probleem voor de volksgezondheid, dus als een financieel dreigement voor de samenleving. We worden met zijn allen niet alleen te dik en ongezond omdat we te veel eten, maar ook omdat we te weinig bewegen.

“Dat klopt vast wel”, zegt Jan. “Kijk maar eens 's morgens als de school begint. Kinderen van tegenwoordig kunnen niet meer lopen lijkt het wel, veel kinderen worden per auto naar school gebracht. Vooral als het regent hebben ze kennelijk loopproblemen. Wij gingen vroeger overal te voet naar toe. Naar school, naar de kerk, naar ons werk.”

Het hoge woord is er uit. Jan is over werk begonnen. Alle werk dat hij heeft verricht, werd gedaan met “de hand”. Werken op het land, werken in de tuin, werken in huis. Overall werd alles gedaan met de goedkoopste middelen en dat was spierkracht. “Ook als kind moest je werken”, vervolgt

Jan. “Ik moest hout rapen in het bos en in het najaar zakken vol proppen verzamelen, want voor ons fornuis was er nooit genoeg hout en aanmaakmateriaal”.

Toen Jan nog een kind was, werd het volkomen normaal gevonden dat kinderen meewerkten in het gezin. Voor kleine kinderen, kleine werkjes. Voor grote kinderen, grotere werkzaamheden. “Dat begon al voordat we naar school gingen met eieren rapen en de hoenders eten geven. Soms moesten we ook nog eerst naar de

vroegmis en natuurlijk zonder eten. Maar als we gingen eten, werd er niet gepraat over vet en cholesterol hoor! We aten boerenbrood besmeurd met reuzel. Eieren en spek waren toen gezond, vooral in combinatie met verse melk van onze eigen geit of koe. Die melk was ook niet halfvol, hé? Ons moeder kookte die melk altijd voordat we ze mochten drinken en dan lag er een groot dik vel op, wat we ook moesten binnen sloeberen. Want ook dat vel was goed voor een mens, leerde ons moeder ons.” Jan heeft de krant goed gelezen. We eten niet alleen te veel, maar vooral te veel verkeerd. We worden voortdurend verleid in de overvolle winkels met duizenden artikelen, die er allemaal even lekker en niet te weerstaan uitzien. Ook in scholen wordt geen schoolmelk meer geschonken en eten de kinderen ook geen bruin brood meer zoals vroeger. Er blijkt te veel frisdrank gedronken te worden en de bruine boterhammen zijn vaak vervangen door kantinhapjes, snacks en repen vol calorieën.

Zelfs als er *light* op staat, eten we nog te veel.

Jan vertelt dat hij om een jerrycan petroleum was gegaan naar het tankstation bij ons in de buurt. In de shop die daarbij hoort, worden rekken vol met drankjes en hapjes aangeboden.

“Daar komen hele trossen kinderen grazen”, zegt Jan. Hij bedoelt dat ze van het vele zakgeld dat ze krijgen, daar elke dag komen om allerlei frisdranken te kopen, maar ook belegde broodjes, zakken chips of snoep enz. “Ze betalen daar ook niet met een 2-euromunt, hé. Nee, ze betalen met briefjes van 10 euro of 20 euro. Ik denk, dat ze door beide werkende ouders afgescheept worden met geld, om vooral niet het gevoel te krijgen dat ze verwaarloosd worden door vader en moeder. Dat geld moet rollen in de shop van het tankstation, want een lunchtrommel krijgen ze kennelijk niet mee van huis uit.” Ik denk dat Jan overdrijft, maar hij zegt het met eigen ogen te hebben gezien. Het ook te hebben gehoord van Franske zelf, de eigenaar van het tankstation.

“Vroeger hadden we geen geld en was er geen winkel bij de benzinepomp. Bovendien bestonden al die duizenden producten niet die tegenwoordig in alle winkel uitgestald liggen.

Ook gingen we niet voor de lol of uit verveling - als we al vrij waren - winkelen.

Naar de winkel ging je alleen, als je het jezelf kon permitteren en om alleen datgene te kopen wat echt nodig was. Trouwens, zoveel winkels als er vandaag de dag zijn in ons dorp, dat heb ik me nooit kunnen voorstellen”.

Jan begint te praten over de nieuwbouw, die vanuit projectontwikkelingen de laatste jaren plaatsvindt in de Raadhuisstraat. Hij vertelt dat er vroeger maar één projectontwikkelaar was in ons dorp. “Dat was Jan Bazar, maar die heeft nu aardig wat concurrentie gekregen hé?”

Voor mijn buurman is het onbegrijpelijk, dat we nu hier zoveel winkels hebben.

“Niet alleen vier grote supermarkten met duizenden artikelen, maar nu ook drie on-

derbroekenwinkels”. Jan doelt op de Zeeman, Hans Textiel en de HEMA. Kennelijk associeert hij deze winkelketens vooral met ondergoed als belangrijkste assortiment. Ik vraag hem wat hij daar toch tegen heeft. Jan blijkt het grote aanbod gewoon volkomen overbodig te vinden. Hij vindt het onbegrijpelijk dat al deze winkels in één dorp kunnen bestaan van de lokale omzet.

“Mijn zuster ging vroeger altijd, als ze wat nodig had uit de HEMA, naar Bergen op Zoom.

Liefst op de fiets en als het winters weer was, met de bus. Dat vond ze leuk, want dan zag je nog eens wat anders dan je eigen dorp. Nu iedereen één of twee auto’s heeft, sta je op 15 minuten ook in Bergen in de HEMA, dus waarom moest er hier eigenlijk ook één komen?”

Jan weet het weer eens allemaal te vertellen. “Omdat de gemeente een grote broek wil aantrekken en ons dorpke wilt opstuwten naar stadse allures. Maar of wij burgers dat ook willen, dat vragen ze zich niet af”. Voor Jan is alles één pot nat.

Gemeente en projectontwikkelaars willen maar één ding: groei, nog meer groei, uitsluitend economische groei. Groei in gebouwen, groei in winkels, groei in omzetten, groei in inkomen.

“En wie moet dat allemaal betalen buurman?” vraagt Jan. Ik hoef niet eens te antwoorden. “De burger natuurlijk”. Als voorbeeld noemt Jan zijn eigen huis. “Als ik mijn huis wil verbouwen, gaat het geld rollen. Leges voor vergunningen, tekeningen, verbouwing, herinrichting en daarna hogere onroerend zaakbelastingen. Dat is niet erg, zolang ik dat maar contant kan betalen. Maar meestal bij huizen en bedrijven, zit de bank er tussen. En die doen dat niet voor niets. Die willen geld verdienen. Daardoor groeien de maandelijke lasten. Dus stel: dat mijn huis nou eens een winkel was? Dan moet ik na mijn verbouwing toch meer gaan verkopen of hogere prijzen gaan rekenen voor mijn producten, nietwaar? Dus van al die mooie ideeën is de burger de dupe, want die moet het allemaal

betalen.” Jan kijkt me triomferend aan, zo van - zet daar maar eens iets tegenover.

Ik stamel iets in de trant van “ Kennelijk heeft de burger er geen moeite mee, want de nieuwbouw van winkels gaat maar door en de winkels blijven gewoon bestaan”.

Even zie ik Jan zijn blik weg dwalen. Maar dan is hij er al met zijn antwoord.

“Het is geen normale groei. Zeker niet op basis van behoefte. Het is met de winkels en de gemeentepolitiek net als met onze gezondheid. We worden te dik en daardoor ziek”.

Ik vraag Jan, hoe je van ‘*onderbroeken-winkels*’ ziek kunt worden.

“Je wordt niet ziek van de winkels hoor! Maar van de financiële ellende die ze meebrengen.

Niet alleen al die producten willen ze je verkopen, ze worden ook duurder. Want al die nieuwe winkels kosten klauwen vol geld aan huur per vierkante meter en dat wordt doorberekend. Dat moet je als burger betalen. Al die winkels vergen aanpassingen in de straat; dat verzorgt de gemeente en die kosten worden ook aan de burger doorberekend. Omdat er meer winkels komen, komt er ook meer publiek kijken, liefst per auto. Daarvoor zijn parkeerplaatsen nodig en daarvoor moet je straks ook parkeergeld gaan betalen. Het is met steeds meer betalen, net als met steeds meer eten. Je wordt er uiteindelijk ernstig ziek van”.

Radeloos vraag ik aan hem: “Moet ons dorp dan maar een simpel boerendorp blijven zonder al die voorzieningen?” Jan kijkt me medelijdend aan. In zijn ogen ben ik ook slachtoffer van mijn tijd. Heeft hij gelijk? Omdat ook ik meegegroeid ben in onze welvaartsmaatschappij, vind ook ik het ook normaal dat *alles, overal* verkrijgbaar is. Maar ik denk, dat mensen van nu in staat zijn zelf verantwoorde keuzes te maken.

Jan is het niet met me eens. “Den duvel komt in het weekend bij de mensen binnen”, zegt hij. *Den duvel* blijkt de stapel reclamefolders te zijn die zaterdag en zondag bij ons worden bezorgd. “De mensen kijken daarin en denken: dat wil ik ook. Zo groeit de hebzucht, de financiële lasten en ook het onbehagen. Want ze ontdekken dat al die welvaart uiteindelijk niet goed voor ze is. Van te veel eten word je ziek. Maar ook van te veel bezit en van te veel verleiding om je heen worden mensen ongelukkig. En van drukte in een winkelstraat en overal parkeerautomaten worden mensen geïrriteerd. De enige die van al die winkels beter wordt is METO, want die krijgen steeds meer reclamefolders als oud papier aangeboden”.

Jan kijkt me belerend aan.

“Ik ben blij dat ik het dorp van vroeger nog heb gekend. We hadden niet veel nodig en er was niet veel te koop. Er waren ook niet veel winkeltjes. Schraalhans was keukemeester. Beweging hadden we vanzelf in overvloed. En van te veel eten of bezit, werden we niet ziek, zoals de mensen van vandaag dat wel worden. Misschien moet de politiek geen “Postbus 51” campagnes voeren tegen vetzucht, maar maatregelen nemen tegen ongebreidelde groei in *koopmogelijkheden* en tegen *koop-zucht*”.

Jan gaat naar huis en als mijn vrouw enkele uren later vraagt of ik zin heb in een trappist, antwoord ik: “Nee, doe me maar een kopje thee. Ik ga wat meer op de calorieën letten en wat minder allerlei lekkers kopen.” Ik zie haar naar me kijken met een blik die niets verhuuld en erger nog - ze zegt het ook: “Hoor meneer toch eens praten, dat hou je toch niet vol. Wacht maar tot we gaan winkelen, dan zullen we eens zien wie de winkelwagentjes volgoot met allerlei aanbiedingen en leuke of lekkere dingen die *je toch niet wilt laten liggen?*”

De bedevaart van Hoogerheide en omgeving naar Gaverland

door Ad van Veldhoven

Severinus Belden, gehuwd met **Anna Cornelia Bastiaansse** uit Borgvliet, voerde gedurende vele jaren het regentschap over de processie naar Gaverland. In 1926 gaf hij dit over aan zijn schoonzoon **Adriaan Verbraak**, geboren in 1898 in Woensdrecht, en in 1925 in Borgvliet met zijn dochter **Suzanna Belden** gehuwd. Adriaan voerde het regentschap over deze processie zo mogelijk nog langer en wel tot 1980, meer dan 50 jaar dus. Al die jaren ging hij rond bij de leden om de contributie van 25 cent te innen. Deze contributie werd gebruikt om H.H. Missen te laten lezen voor de overleden leden van de processie.

In 1951 bij zijn zilveren jubileum als regent ontving hij voor zijn inzet een zilveren eremedaille. Deze ligt nu samen met zijn medaille als processievader voor de begankenis naar

Berendrecht in ons streekmuseum "Den Aanwas".

Onlangs schonken de erven Verbraak ook het vaandel van de processie naar Gaverland aan heemkundekring "Het Zuidkwartier" voor streekmuseum "Den Aanwas".

Zilveren eremedaille voor Adriaan Verbraak bij 25 jaar processieregentschap naar OLV van Gaverland

Zilveren medaille van Adriaan Verbraak als processievader O.L.V. van den Hagelberg Berendrecht

Op deze manier, hoopten zij, zou het goed verzorgd en bewaard blijven voor het nageslacht. Het vaandel, dat eigendom was van Adriaan Verbraak zelf, werd voor de laatste keer gebruikt, voorzien van een rouwlint, op 3 maart 1984 bij Adriaans laatste bedevaart, die naar de hemel. Hij moet de weg gekend hebben, want gedurende zijn leven maakte hij vele pelgrimstochten meerdere malen, ook bij Ons Lief Vrouwke van den Hagelberg in Berendrecht en bij Sint Bernardus in Ulicoten was hij verre van een onbekende. Overigens het vaandel waar

hij heel zuinig en trots op was, liet hij onderhouden door de zogenaamde “bruine zusters van Huijbergen”.

De processie naar Gaverland werd ieder jaar op de eerste zondag van mei gehouden. Zeven tot acht autobussen reden van Halsteren via Bergen op Zoom naar Woensdrecht, Hoogerheide, Ossendrecht

en Huijbergen om de bedevaartgangers op te halen. In colonne reden zij vervolgens naar **Melsele** in het Waasland, omgeving Beveren, België. Daar woonde men de plechtige Heilige Mis bij in de parochiekerk van Onze Lieve Vrouw. In de namiddag gingen de bedevaartgangers te voet door de velden naar **de kapel van Onze Lieve Vrouw van Gaverland**. Tijdens deze tocht werd er gebeden en gezongen. Wieske Verbraak, een dochter van Adriaan, liep van haar zevende tot haar dertiende mee als bruidje. Dat was dan bij het Heilig Sacrament dat, geflankeerd door de voorname leden van de confrérie, in een schitterende monstrans en onder een baldakijn megedragen werd naar de kapel. Bij aankomst was er een plechtig Lof in de kapel. Uiteraard werden er onder-tussen vele geldstukken en kaarsen geofferd aan Ons Lief Vrouwke. Iedereen had immers zo zijn eigen redenen en intenties om deze jaarlijkse bedevaart mee te maken.

En natuurlijk daarna, want dat hoorde helemaal bij een bedevaart, werden de gebruikelijke marktkraampjes bezocht, waar men behalve devotieartikelen ook nog snoep en allerlei andere zaken kon kopen om mee te nemen als aandenken voor zichzelf of als kleine attentie voor de thuisblijvers.

En natuurlijk daarna, want dat hoorde helemaal bij een bedevaart, werden de gebruikelijke marktkraampjes bezocht, waar men behalve devotieartikelen ook nog snoep en allerlei andere zaken kon kopen om mee te nemen als aandenken voor zichzelf of als kleine attentie voor de thuisblijvers.

*PROCESSIEVAANDEL
Processie van Hoogerheide
naar O.L.V. van Gaverland
Geschonken door
Erven Verbraak*

De historie van Onze-Lieve-Vrouw van Gaverland

Het begon allemaal met een koppig Lieve-vrouwenbeeldje, zoals dat op wel meer plaatsen gebeurd schijnt te zijn.

Heel lang geleden, in de zomer van 1511, trok een boerengezin naar het land, dat zij van een of andere rijke heer gepacht hadden, om er te gaan oogsten. Toen ze 's avonds, vermoeid van een hele dag werken, huiswaarts gingen vonden zij onder een oude lindeboom een beeldje van Onze Lieve Vrouw. Het was een mooi uit hout gesneden beeldje en ze dachten er goed aan te doen het mee te nemen en voor de deur van de pastorie te zetten. Ze waren in de veronderstelling dat de pastoor het daar wel zou zien staan en het dan een mooi plekje in de kerk zou geven. De andere dag, 's morgens vroeg, weer op weg naar hun akkers in de polder, zagen ze dat het beeldje niet meer bij de pastorie stond. De pastoor zou het dus wel gevonden hebben. Groot was hun verbazing toen het beeldje weer op dezelfde plek onder de lindeboom bleek te liggen. Dat kon geen toeval zijn. Deze keer namen ze contact op met de pastoor en vertelden hun verhaal. Deze gaf het beeldje terstond een mooie plaats in de kerk en stak een kaarsje aan. Maar nee hoor, de volgende dag was het beeldje verdwenen en lag weer onder de lindeboom. Dat gebeurde zo tot drie keer toe.

Al gauw was dit wonderbaarlijke gebeuren geweten in heel de parochie en de naaste omgeving. De brave gelovigen begrepen het meteen: Onze Lieve Vrouw wilde natuurlijk bij de lindeboom een plaats om de lijdende mensen te troosten en misschien

zelfs wel te genezen als zij aan een of andere kwaal leden.

Wat zij dachten en hoopten kwam uit. Ieder die daar kwam bidden, ging vertroost weer heen en sommigen werden zelfs genezen van hun kwalen. Ledematen die al heel lang de dienst aan het lichaam geweigerd hadden, van de geboorte af of door een ongeluk, gingen na vurig gebed weer functioneren.

Er kwam zoveel volk en dat offerde zoveel geld dat men binnen de kortste keren voldoende bijeen had om een kapel te bouwen. Eerst een kleintje en van hout, later wat groter en uiteindelijk van steen.

De huidige kapel heeft zelfs, net als een echte kerk, drie beuken. Deze werd gebouwd tussen de jaren 1860 en 1864.

Het beeldje is ondertussen door deskundigen onderzocht op houtsoort, stijl en herkomst. Het zou een beeldje zijn afkomstig van Mechelen en inderdaad gesneden in de 16de eeuw.

Wat er ook van zij, het vrome volk had daar verder geen boodschap aan en stroomde in grote getale naar Onze-Lieve-Vrouw van Gaverland om op haar voorpraak een oplossing te verkrijgen voor allerlei grotere en kleinere problemen van zichzelf of van familieleden van dichtbij en veraf.

De processie naar Gaverland vanuit Hoogerheide en andere plaatsen in onze Zuidwesthoek heeft daar flink aan bijgedragen mede dank zij eerst Severinus Belden en later schoonzoon Adriaan Verbraak.

INFORMATIE VOOR DE LEZER

“Tijding” is het periodiek van de heemkundekring “Het Zuidkwartier” en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij: de heer J.Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht - tel. 0164 – 67 28 54 Tevens zijn losse nummers van “Tijding” bij hem verkrijgbaar.

De normale afleveringen kosten € 3,25 per stuk (van het lopende jaar € 4,00) Speciale uitgaven en dubbeltijdingen kosten € 4,00 per stuk. (Van het lopende jaar € 5,00) Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten € 2,00 per stuk. De contributie bedraagt vanaf 1-1-2006: € 16,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 6,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 9,00.

Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie bij de Rabobank te Ossendrecht op nr. 14.05.21.437, of op gironummer 276.04.67 ten name van penningmeester Heemkundekring “Het Zuidkwartier”, Lorentzstraat 7, 4631 HC Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit “Tijding” van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring “Het Zuidkwartier” aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Gedrukt door Sprintcopy Bergen op Zoom

BESTUUR HEEMKUNDEKRING “HET ZUIDKWARTIER”

Voorzitter:

mevr. F. Stoutjesdijk-Jansen
Aanwas 40, 4641 JJ Ossendrecht
tel. 0164 – 67 25 63

Vice-voorzitter:

de heer C. van Beeck
Keizerstraat 44, 4645 GR Putte
Tel. 0164 – 60 38 04

Secretaris:

de heer J.Halters
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht
Tel. 0164 – 67 28 54

Penningmeester:

de heer H. Cortie
Lorentzstraat 7, 4631 HC Hoogerheide
Tel. 0164 – 61 27 96

Bestuursleden:

de heer A.J. Dobbelaar, tel. 0164 – 61 44 37
Matthias Wolffstraat 14, 4631 KD Hoogerheide

de heer P. de Dooij, tel. 0164 – 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht

de heer L. van Hoek, tel. 0164 – 61 35 25
Nijverheidsstraat 5, 4631 KS Hoogerheide

de heer J. van Loon, tel. 0164 – 67 27 82
Kon. Wilhelminastraat 22, 4641 GS Ossendrecht

de heer A. Matheussens tel. 0164 – 67 26 62
Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht

de heer D. Verbeek, tel. 0164 – 61 61 96
Matthias Wolffstraat 10, 4631 KD Hoogerheide

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN

www.hhk-zuidkwartier.nl

Heemschut: Vacant

Toponymie: Vacant

Kruidentuin: Vacant

Evenementen: Bestuur

't Kwartier:

de heer J. Wils, tel. 0164 – 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide

Distributie /Documentatie/ Redactieraad:

kopij inleveren bij de heer J.Halters,
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht
tel. 0164 – 67 28 54

Archeologie:

mevr. K. Sion (secretariaat), tel 0164 – 67 26 78
Eikenlaan 3, 4641 GB Ossendrecht

Oude handwerktechnieken:

mevr. V. Suykerbuyk-van Agtmaal, Raadhuisstraat
114, 4631 NJ Hoogerheide, tel. 0164 – 61 25 36

Oude talen, gezegden, spreuken enz.:

de heer W. Groffen, tel. 0164 – 61 24 41
Pasteurstraat 51, 4631 LE Hoogerheide

Museum:

mevr. F.Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164– 67 25 63

Fotografie:

de heer A. Kil, tel. 0164 – 67 28 87
Moleneind 37, 4641 SB Ossendrecht

Genealogie:

de heer A. van Veldhoven, tel, 0164 – 67 45 05
Pottenbergen 6, 4641 HK Ossendrecht

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historische kaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

LAENT

DEN BROUWER

DEN HOONT

HVLST TER

AMBA

DULLART HVLST

Hier Wordt de Vloet
oet Bevoechten Van
eenige H. Sta' Sch.

Twee Brabansche Mijl

Sgraven

Euers dyek

Shuys

Cruynghe

Shuys

Vininghen
Oydekens kerck

PARS
Bakendorp

Barlande

Stuivesant

Gase Vrauwe poelder

Grawege

Worde

Valkcnisse

Ooßennesse

Heyns dyck

Nieuw Lans Polder
Zandenhoff

zante Polder
Maria Poldre

Campen

Houtenese

Platten

Heyns dyck

Aendyck

Auetoet

HOONT

Speelmans Polder
Poelder van Namen

Bou Ravers berch
Oos Voegel

West Voegel
Spanwels

Lans weerde
Zantberge

Ver Dronc

Groenwe Lande

Poult Vlet
Den

AMBA

Dullart
HVLST

Rape
Sant berch

van
Grijle van
Grouw

Beoostenblyde

Naffou

Moer Vaert

De clyngex

Absdale

Stans
stene

Stenschen
dyck

Voer houte

La Parma

S. Gilles

Shuys

Steken

Maer
Stenschen
dyck